

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ІННА БОЛЬШАКОВА
МАРИНА ПРИСТІНСЬКА

Інтернет-
підтримка

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3
КЛАС

ЧАСТИНА 1

**Державний
Прапор
України**

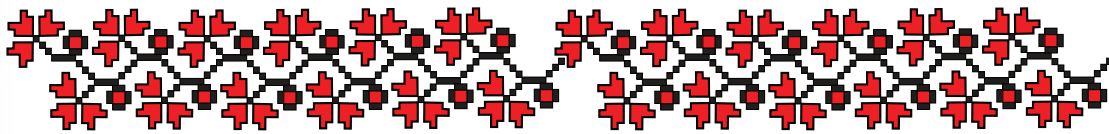
**Державний
Герб
України**

**Державною мовою в Україні
є українська мова**

**Конституція України
(розділ 1, стаття 10)**

УКРАЇНЬСЬКА МОВА — НАЦІОНАЛЬНА МОВА УКРАЇНЦІВ

Державний Гімн України

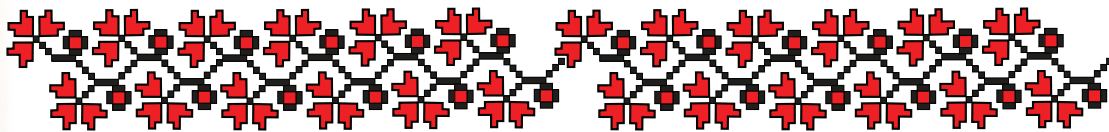
Слова Павла Чубинського

Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Інна Большакова, Марина Пристінська

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2020

УДК 811.161.2:028.1(075.2)
Б79

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 р. № 271)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна

Ілюстрації *Ольги Рибцової*
Обкладинка і макет *Анни Макарової*

Большакова І. О.

Б79 Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1 /
І. О. Большакова, М. С. Пристінська. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 112 с. : іл.

ISBN 978-617-09-6276-8

УДК 811.161.2:028.1(075.2)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6301-7
ISBN 978-617-09-6276-8 (ч. 1)

© Большакова І. О., Пристінська М. С., 2020
© Рибцова О. А., ілюстрації, 2020
© Макарова А. Л., обкладинка, макет, 2020
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ЗМІСТ

Передмова	5

Розділ 1. Мова і мовлення

Я вивчаю українську мову	6
Повторення. Текст. Речення. Слово	7
Повторення. Текст. Речення. Слово	10
Мова і мовлення. Ситуація спілкування	12
Стилі мовлення	13
Культура мовлення	15
Культура спілкування.	16
Усне мовлення. Діалог. Звертання	18
Усне мовлення. Монолог. Звертання	20
Розвиток мовлення. Усний виступ	23
Писемне мовлення. Роди літератури	23
Я вибираю книгу. Відгук та анотація	26
Розвиток мовлення. Анотація до книги	27
Оповідання. Аналіз тексту	29
Розвиток мовлення. Відгук про книгу	32
Що я знаю/умію?	33

Розділ 2. Звуки і букви

Звуки і букви. Усна народна творчість	34
Наголос. Наголошені і ненаголошені склади	35
Наголошені і ненаголошені голосні.	37
Наголошені і ненаголошені голосні.	39
Авторська казка. Вибірковий переказ	40
Чергування голосних у коренях слів	43
Приголосні тверді, м'які, пом'якшені. Позначення твердості і м'якості на письмі	45
Дзвінки та глухі приголосні. Чергування приголосних	46
Авторська казка. Докладний переказ	48
Що я знаю/умію?	51

Розділ 3. Слово. Лексичне значення слова

Однозначні і багатозначні слова	52
Власне українські слова та слова з інших мов	53
Омоніми і багатозначні слова	55

Пряме і переносне значення слів. Народна легенда.	57
Синоніми. Українські народні казки	60
Антоніми. Українські героїко-фантастичні народні казки . . .	64
Що я знаю/умію?	68

Розділ 4. Слово. Будова слова

Закінчення слова	69
Основа слова	71
Корінь слова. Споріднені слова	74
Чергування голосних і приголосних звуків у коренях слів . .	76
Ненаголошені е, и в коренях слів	78
Розвиток мовлення. Діалог	79
Префікс	80
Префікси і прийменники	81
Вимова і правопис слів із префіксами роз-, без-	82
Правопис слів із префіксами з-, с-	83
Апостроф після префіксів. Байка	84
Суфікс	87
Розвиток мовлення. Переказ байки	90
Суфікс. Утворення нових слів	90
Що я знаю/умію?	92

Розділ 5. Слово. Частини мови

Самостійні та службові частини мови	93
Поняття про іменник	95
Іменники. Назви істот і неістот	97
Власні і загальні іменники	98
Розвиток мовлення. Вітання	102
Правопис власних іменників. Оповідання	103
Змінювання іменників за числами.	
Однина і множина	105
П'єса. Особливості жанру	106
Розвиток мовлення. П'єса	109
Рід іменників	110
Що я знаю/умію?	111

(Закінчення розділу 5 див. у частині 2 підручника)

Дорогі друзі!

У третьому класі ви продовжите пізнавати дивовижний світ української мови. Відкриєте нові таємниці мовних законів, навчитиметеся грамотно писати, усно і письмово висловлювати думки і почуття. Ви живете в інформаційному світі, тому вам важливо вчитися досліджувати медіа, співпрацювати з однокласниками на уроках, критично і творчо мислити. І дружити, любити Україну, з повагою ставитися до себе і до людей.

Успіхів!

Щиро, автори.

Умовні позначення:

— читаю вдумливо

— пишу для себе

— досліджую мовлення

— працюю самостійно

— редагую

— мислю критично

Я вивчаю українську мову

Українська мова — державна мова України.

держава
Україна

Українською мовою пишуть закони України, літературні твори, новини в медіа тощо. Українською мовою спілкуєшся ти і спілкуються твої друзі, нею ти висловлюєш свої думки і почуття . Українською говорять не лише в Україні, а й в інших країнах світу, де живуть українці.

- 1 Прочитай, як називають українську мову. Вибери кілька ознак, які ти хочеш пояснити другу/подрузі в парі.

Зразок. Українська мова сонячна , тому що...

- Запиши п'ять словосполучень про мову за зразком.

Зразок. Калинова українська мова.

2 Спиши. Зверни увагу на правопис слів із великої букви.

24 серпня — День Незалежності України. 9 листопада — День української писемності і мови.

---

3 Попрацюйте в парі. Відшукайте вірші, прислів'я про українську мову в інтернеті та інших джерелах. Запишіть два прислів'я.

Письмо для себе. Вибери тему і запиши свою думку.

1. Я вчу українську мову, тому що...

2. На уроках я хочу дізнатися про...

3. Я люблю читати українською, тому що...

---

4 Спиши. Підкресли слова, які називають дію.

Учімо українську мову! Читаймо українською! Співаймо українських пісень! Пишімо українською про Батьківщину!

Повторення. Текст. Речення. Слово

1 Подумай, про що говорять діти. Поясни свою думку. Доповни висловлювання дітей.

Ти можеш скласти його зі слів, які пов'язані між собою. Воно виражає закінчену думку.

Ти можеш скласти його з речень, які пов'язані між собою за змістом. Можеш визначити тему і головну думку, дібрати заголовок.

Ти можеш її побачити, а потім записати. Вона буває велика і маленька.

Ти можеш скласти його зі звуків. Воно щось означає: назву предмета, ознаки, дії тощо.

2 Текст. Тема і головна думка. Проблема. Читаємо в особах.

- Прочитай слова.
Першокласник, школа, велетень, дружба.

Подумай, як ці слова можуть бути пов'язані між собою за змістом. Склади і запиши речення з двома словами на вибір. Усно склади текст, уживаючи всі слова.

Проблема — питання, що потребує розв'язання.

ПЕРШОКЛАСНИК

зачин

Одного дня на початку навчального року до кабінету директора школи зайшов схвильований батько.

— Ви візьмете мого сина в перший клас? Я вже був у шістьох школах. Його нікуди не беруть.

— Чому? — запитав директор.

головна частина

- Про що ти дізнався/дізналася? Якими можуть бути причини того, що дитину не беруть до школи? Що буде далі?

— Розумієте, мій син занадто великий, щоб сидіти в класі.

— Може, йому краще сидіти в коридорі? — запропонував директор.

— Він не може розміститися в коридорі, — відповів батько.

— Тоді у спортивній залі.

— На жаль, він не поміститься й у спортивній залі, — зітхнув батько.

— Тож вибачте, ми, мабуть, також не зможемо прийняти вашого сина, — засумнівався директор.

— Я вас розумію, але, прошу, зрозумійте і мене, — наполягав батько. — Мій Павко повинен ходити до школи. Я не можу дозволити, щоб він залишився неосвіченим.

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому Павка не брали до школи? Як можна розв'язати цю проблему? Що буде далі?

Директор погодився записати Павка до школи. Домовилися, що хлопчик буде сидіти у шкільному дворі і дивитися у клас крізь відчинене вікно. Узимку Павко надягатиме шубу та навушники, щоб чути, що відбуватиметься за зачиненими вікнами. Він покладе класну дошку на коліна і буде писати.

Наступного ранку Павко прийшов до школи. Його голова досягала даху. Він зазірав у вікна, а діти з подивом на нього дивилися.

- Про що ти дізнався/дізналася? Які проблеми можуть бути у спілкуванні Павка й однокласників? Що буде далі?

Раптом пролунав дзвінкий голос:

— Ти з першого класу?

— Я? — здивувався Павко і нахилився, щоб побачити, хто з ним розмовляє. — Так, — і посміхнувся сміливій дівчинці.

— Мене звати Вётка, — сказала дівчинка. — Мені тато вчора читав казку. У казці розповідали про добрих велетнів. А ти також добрий велетень?

Павко кивнув головою і подумав: «Що робити? Як переконати в цьому дітей?»

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому дівчинка запитала Павка, чи він добрий? Що Павко зробить, щоб переконати її, що він не злий?

Павко підняв руку і дотягнувся до найближчого дерева в лісі. Потім підніс руку до вікна — і всі побачили білочку, що сиділа на долоні.

— Білочка! — радісно скрикнула дівчинка. — А ти не знайдеш для неї шишку?

І Павко дістав шишку. Діти були в захваті. Вони перестали боятися Павка. Кожну перерву всі грали у футбол. А Павко був воротарем. А ось у схованки хлопчик не грав. Як можна сховатися, маючи такий зріст?! Дітям не хотілося гратися без Павка, тож вони гралися у схованки все рідше.

кінцівка

Павко став гарним другом. Хлопчик добре вчився, і вчителька завжди його хвалила і підбадьорювала.

За Марією Дуриковою

- Що ти відчуваєш після читання тексту? Чому?
- Постав запитання до тексту за схемою. Відшукай у тексті відповіді на ці запитання.

- Яка проблема порушується в оповіданні? Чому бути «новим» учнем у класі буває складно?

- Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій.

Письмо для себе. Вибери тему і напиши свою думку.

1. Чому діти потоваришували з Павком?

2. Якби Павко навчався у моєму класі, то...

Повторення. Текст. Речення. Слово

1 Тема тексту. Мета створення. Заголовок. Дискутуємо.

ЯКІ ШКОЛИ Є У СВІТІ

- Розкажи про школу, у якій ти навчаєшся. Чи всі школи у світі однакові? Чим вони можуть відрізнятись? Обміняйтеся думками в парі.

Діти різних країн світу навчаються у школах. Чи всі ці школи однакові? Мандруй різними школами! Дізнавайся про шкільне життя однолітків.

У школах Стіва Джобса (американського бізнесмена і винахідника) на початку навчального року кожна дитина отримує iPad із попередньо

встановленими освітніми програмами та іграми. Діти, порадившись із батьками і тренерами (так називають учителів), можуть вибирати, що саме хочуть вивчати і коли.

Школи Карпе Діем (Carpe Diem) більше схожі не на твій звичайний клас, а на офіси з кабінками. Учні вчатьса самостійно, з учителем та в групах, виконуючи проєкти. Коли під час навчання діти припускаються помилок, то обговорюють їх з учителем, а потім міркують, як їх виправити.

Уявіть собі школу без стін, розташовану між тропічними лісами і рисовими полями, побудовану виключно з бамбука. Це *Зелена школа* на острові Балі. Учні вивчають традиційні предмети, такі як математика і мови, а також кулінарію, садівництво і навіть традиційну балійську грязьову боротьбу.

У світі багато незвичних шкіл. Але є те, що їх об'єднує. Як ти думаєш, що?

- Обговоріть у парі школи, описані в тексті. Чим вони схожі? Чим відрізняються? Чому? У якій із цих шкіл ви б хотіли навчатися?
- Склади і запиши речення з поданих слів.
  1. Діти, у, навчаються, школах, різних.
  2. побудована, з, Зелена, бамбука, школа.

Визнач вид речень: розповідне, питальне чи спонукальне.
Визнач головні слова в першому реченні.
Зміни речення так, щоб вони стали питальними.

Хто? → Що? → Де?

- Спиши питальне і спонукальні речення з першого абзацу тексту. Перетвори їх на розповідні та запиши.

- Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій. Поясни, як ти шукав/шукала ці слова.

Редагуємо. У школі є шкільні правила.

Дискусія. Т-схема. Точка зору.

- Запиши по три думки для двох точок зору.

Чи всі школи світу мають бути однаковими?

Так, усі

- 1.
- 2.
- 3.

Ні, не всі

- 1.
- 2.
- 3.

Твоя точка зору — твоя думка з певного питання.

Мова і мовлення. Ситуація спілкування

- 1 Прочитай. Поясни значення виділених слів. Перекажи текст у парі. Склади два запитання до тексту і знайди відповіді на них.

Учись розрізняти слова **мова** і **мовлення**. Уяви, що мова — це годинник. Годинник складається з деталей. Є осі, коліщатка, гвинтики тощо. Вони поєднані між собою і працюють за певними правилами. Мова — це також набір певних умовних знаків і правил, які допомагають ці знаки використовувати. За годинником ти визначаєш час. У житті для спілкування ти використовуєш мову. Наприклад, слова, речення, тексти. Це твоє мовлення. Мовлення буває **усне** і **писемне**.

- 2 Спиши, уставляючи слова з довідки.

Я ... українською ... . Як мені покращити моє ...? Правильно ... слова. У ... дотримуватися ... правил.

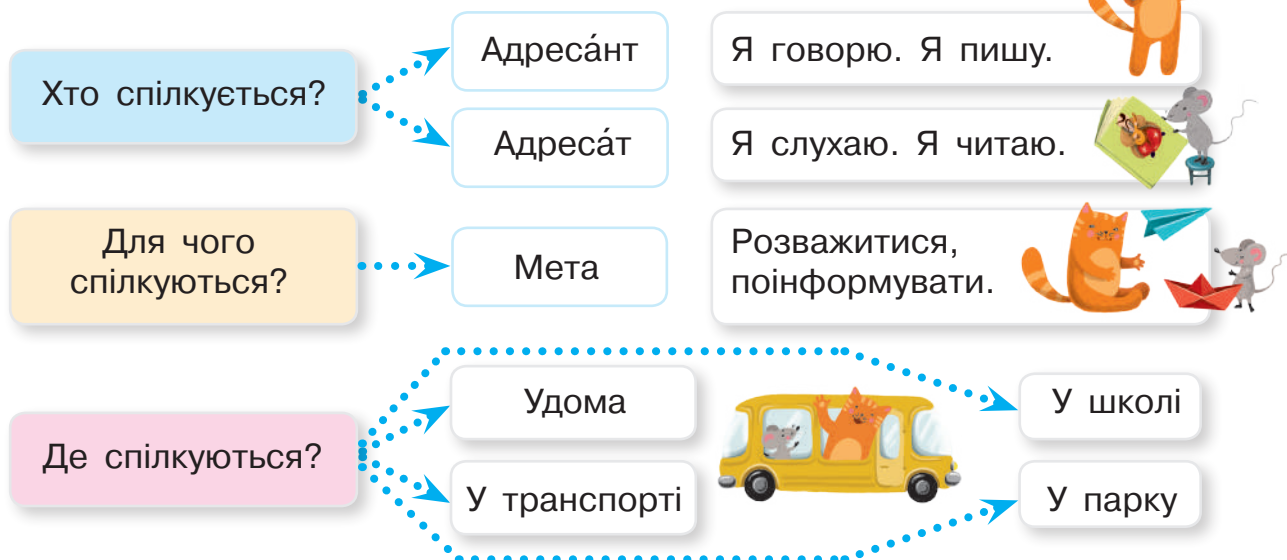
Довідка. Мовою, розмовляю, мовлення, вимовляти, розмові, мовних.

Мова — найважливіший засіб спілкування.

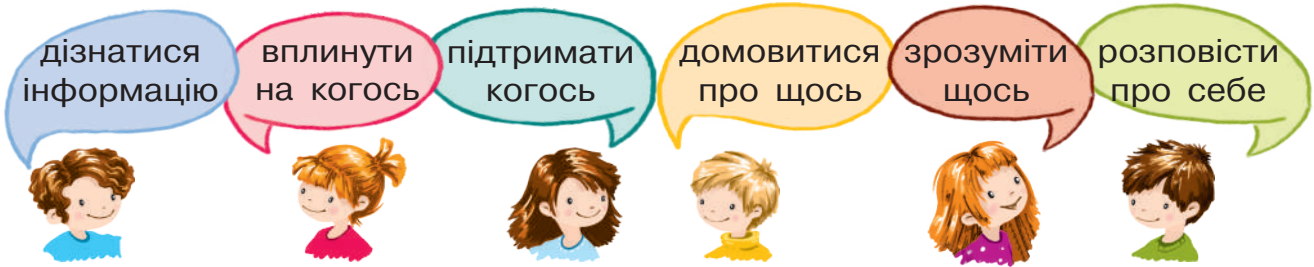
- 3 Ти спілкуєшся з людьми в різних ситуаціях. Розкажи за схемою про ситуацію спілкування. Опиши одну із ситуацій спілкування.

Ситуація спілкування

- 4 Пригадай, з ким ти спілкуєшся і з якою метою. Склади 2–3 речення за зразком: *Я спілкуюся з другом/подругою, щоб...*

- 5 Спиши, замінюючи виділені слова словами з довідки.

Той, хто надіслав листа, любить писати про мандрівки.
Той, хто отримав листа, хоче подорожувати. Чи можуть вони **дружити**?

Довідка. Адресат, спілкуватися, адресант.

- Порівняй слова **дружити** і **спілкуватися**. Чим вони відрізняються?

Стилі мовлення

Ти спілкуєшся з різними людьми в різних ситуаціях. Тому використовуєш різні **стилі мовлення**.

- 1 Розглянь приклади різних стилів мовлення та їхні особливості. Обговори в парі. Запиши ключові слова до кожного стилю.

Розмовний

Удома

Ти розповідаєш про день у школі

слова, які вживають усі; жести, міміка, емоції

Науково-популярний

У школі

Ти презентуєш проєкт

наукові поняття; факти, числа

Ключові слова — слова, важливі для розуміння змісту тексту.

Діловий

В аптеці

Ти купуєш ліки за рецептом

короткий та чіткий текст; вказано назву документа, наприклад рецепт

Художній

У бібліотеці

Ти читаєш літературний твір

художні засоби, наприклад порівняння

Публіцистичний

У машині

Ти слухаєш медіа: новини по радіо

факти, думки журналістів про ці факти

- 2 Прочитай текст. Подумай, до яких стилів мовлення належать виділені уривки. А весь текст? Добери заголовок до тексту.

Вирішив Назар у бібліотеці книжку взяти.

Бібліотекарка питає:

- Що тобі цікаво читати, Назарчику?
- Про динозаврів.
- Візьми енциклопедію, прочитай уривок. Якщо сподобається, дочитаєш удома.

Розгорнув Назар енциклопедію. Читає:

Слово *динозавр* означає *страшна ящірка*. Динозаври були різного розміру. Мікроцератопс був заввишки 25 см, довжина його тіла дорівнювала 50–70 см, а маса становила 3–10 кг. Тиранозавр був заввишки 7,5 м, завдовжки — до 13 м, маса його тіла становила 5–7 т.

Захотів хлопчик дочитати про динозаврів. Назар пригадав, як улітку тато брав човен на деякий час і розписку писав. Вирішив також написати:

Розписка

— Я, Шморгун Назар, учень 3-А класу, узяв енциклопедію про динозаврів. Поверну книгу за тиждень.
15 вересня 2020 року _____ Шморгун Назар

Хлопець здивувався, що бібліотекарка розписку не взяла, а записала книгу в його читацький формуляр.

Увечері Назар читав книгу і слухав новини.

Сьогодні, 15 вересня, у зоопарку Києва з'явився новий мешканець — крокодил на ім'я Кроккі. Він оселився в новому тераріумі.

«Ось би побачити Кроккі, — подумав хлопчик. — Може, крокодили — далекі родичі динозаврів?»

- Прочитай уривок, написаний у розмовному стилі, з різною інтонацією. Використай міміку, жести.
- Випиши дані про динозаврів з уривка науково-популярного стилю.
- Запиши уривок ділового стилю від свого імені.
- Допиши новину. До якого стилю належить цей уривок?

Культура мовлення

- 1 Прочитай висловлювання дітей. Хто з них, на твою думку, говорить про культуру мовлення?

Я правильно вимовляю слова.

Я вживаю слова відповідно до їх значень.

Я правильно складаю речення зі слів. Умію добирати слова відповідно до мети висловлювання.

Я знаю про стилі мовлення. Я говорю і пишу по-різному, зважаючи на ситуацію спілкування.

- 2 Прочитай текст із другом/подругою. Пояснить одне одному виділені слова. Перекажіть текст своїми словами.

Що таке **культура мовлення**? Уяви, що ти з кимось спілкуєшся. Ти знаєш багато слів. Для мовлення ти обираєш ті слова, які точно передають **інформацію**, твої **думки** і **почуття**. Ти вимовляєш слова, будуєш речення відповідно до **мовних правил**. Тебе легко можуть зрозуміти твої **співрозмовники**, тому що твоє мовлення відповідає поставленій **меті**, правильне, **чітке** й **виразне**.

- Спиши два речення, замінюючи слово **ти** словом **я**.

- 3 Прочитай діалог. У якому стилі мовлення він написаний?

— Привіт, Світланко! Ти куди? А я зі школи торохкочу... Ну-у-у, тобто з художньої.

— Привіт, Сергійку! А я в музичну.

— Ти граєш на піаніно? Справді? Та ну! Реально?

— Запрошую тебе на концерт у середу.

- Які слова, на твою думку, не варто було вживати? Чому?

- 4 Прочитай. Перекажи.

СЛОВА-ПАРАЗИТИ

Буває, що ти і твої друзі вживаєте слова, які називають паразитами. Чому? Зазвичай паразитами називають організми, що живуть усередині іншого організму і погано на нього впливають. Коли ти не знаєш, що сказати, або хвилюєшся, то намагаєшся заповнити павзу словами: е-е-е-е, хм-хм, ну, типу того. А висловлюючи емоції, говориш: круто, реально. Коли хочеш, щоб усі повірили, що ти уважно слухаєш, то говориш «зайві» слова: так? справді? та ну? Намагайся не вживати слова-паразити, щоб твоє мовлення було точним і виразним.

Редагуємо. Запиши діалог із завдання 3, уникаючи слів-паразитів.

- 5 Випиши слова, якими можна замінити слово **супер**.

Чудово, посередньо, блискуче, задовільно, надзвичайно, погано, неймовірно, дивовижно, прегарно.

Культура спілкування

- 1 На якому малюнку зображено дітей, які спілкуються? Поясни свою думку. Як ти вважаєш, що таке культура спілкування?

- Яких правил дотримуються діти під час спілкування?

Дивляться в очі одне одному, доброзичливо посміхаються, слухають одне одного, говорять по черзі, не підвищують голос, доцільно використовують жести.

- 2 Прочитай слова з різною силою голосу за схемою. Розкажи, як потрібно говорити в ситуаціях спілкування.

Дякую, прошу, будь ласка, вибачте, вітаю, перепрощую, даруйте, добрий день, до побачення, маєш гарний вигляд, на здоров'я, спасибі, здрастуйте, на добраніч.

дуже тихо

пошепки

як зазвичай

гучніше

криком

- Розподіли слова на групи залежно від ситуації, у якій вони вживаються: слова вітання, прощання, вдячності, побажання, прохання, вибачення. Запиши їх групами.

Запам'ятай правопис слів

будь

ласка

до

побачення

на

добраніч

- Склади в парі кілька діалогів із різною метою, використовуючи подані слова. Запиши один із діалогів.

Зразок: — Добрий день, ...
— Вітаю!

- 3 Порівняй речення. Запам'ятай правила вживання виділених слів. Спиши, поширюючи речення.

Я **тримаю** парасольку. Я **дотримуюся** правил. Я **беру участь** у змаганні. Я **приймаю** ліки. Я **погладила** кошеня. Я **прасував** сорочку.

Зразок. У руці я **тримаю** парасольку. Я **дотримуюся** правил мовлення.

Говори правильно.

Я **тримаю** парасольку. Я **дотримуюся** правил.

Під час спілкування дотримуйся правил етикету — установлених норм поведінки і правил увічливості. Користуйся правилами нетикету, коли спілкуєшся в інтернеті онлайн.

етикет
нетикет

- 4 Зістав правила. Чим схожі та чим відрізняються правила етикету і нетикету? Розташуй їх від найважливішого, на твою думку, до менш важливого. Обговори у групі і допиши кілька правил в обидва стовпчики.

Правила етикету	Правила нетикету
✓ Будь привітним, усміхайся. ✓ Уважно слухай співрозмовника, не перебивай. ✓ Говори спокійно, увічливо. ✓ Не говори весь час, дай сказати іншим.	✓ Поширюй перевірену інформацію. ✓ Утримуйся від негативних коментарів. ✓ Наприкінці повідомлення можеш ставити). ✓ Не зловживай смайликами, стікерами, емодзі.

Усне мовлення. Діалог. Звертання

- 1 Назви ситуації усного мовлення. Поясни свій вибір.

спілкування у відеочаті

повідомлення у вайбері

записка бабусі

бесіда в бібліотеці

спілкування з другом

розмова телефоном

- У яких ситуаціях ти можеш спілкуватися і усно, і письмово? Чому?

- 2 Прочитайте текст у парі. Поясніть значення виділених слів. Розкажіть про усне мовлення одне одному.

Мовлення буває **усне** і **писемне**. Усне мовлення — це **говоріння** й **аудіювання**.

Аудіювання — сприйняття на слух мовлення

інших людей. Наприклад, мама читає казку чи дідусь

розповідає історію . Слухати ти можеш і нявчання

котика , і шурхіт мишеняти , але це не буде

аудіюванням.

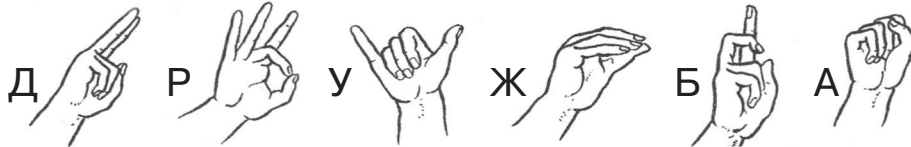
говоріння
аудіювання
міміка
жести

В усному мовленні ти користуєшся **мімікою** і **жестами**.

Міміка — рухи **м'язів** обличчя. Ти виражаєш мімікою свої **емоції**. Жести — це рухи, що можуть бути умовними знаками . За їх допомогою ти можеш висловити емоцію чи поділитися інформацією.

Люди, які не чують, спілкуються мовою жестів. Кожний жест означає певний звук, слово чи речення.

- Покажи слово **дружба** жестовою мовою.

- Пограйте в групах. Задумайте персонажа відомої книги чи фільму. Покажіть його за допомогою жестів і міміки так, щоб його впізнали.

Діалог — це розмова двох або кількох осіб.

3 Прочитай діалог. Визнач, до кого звертаються. Спиши.

— Тарасе, чи малював ти скейтборд?

— Ні, Алісо. Сьогодні спробую.

— Пані Олено, ми намалювали скейтборд і скейтбордистів.

- Порівняй пари слів. Чим вони відрізняються? Які з цих слів є звертаннями?

Тарас — Тарасе, Аліса — Алісо, пані Олена — пані Олено.

Спілкуючись, ти можеш звертатися до співрозмовників і називати їх. Це звертання. Звертання — одне чи кілька слів, які називають того, до кого ти звертаєшся.

4 Запиши слова парами. Склади два речення, уживаючи слова ввічливості.

Тато, бабуся, дідусь, сестра,
брат, подруга, Мар'яна, Артем.

Дідусю, брате, бабусю, сестро,
Мар'яно, тату, подруго, Артеме.

Зразок. Друг — друже, мама — мамо.

На письмі звертання виділяють комами.

Дякую за вечерю,
мамо.

Мамо, дякую
за вечерю.

Дякую, мамо,
за вечерю.

- 5 Уяви, що розмовляють троє друзів. Спиши, доповнивши речення звертаннями.

..., намалюй знак. ..., накресли схему.
Напиши речення, ... Прочитай, ..., завдання.

Письмо для себе. Уяви, що ти випив/випила чарівне зілля, і замість «До побачення» говориш усім «Добрий день». Склади діалог, уживаючи звертання.

Усне мовлення. Монолог. Звертання

- 1 Вірш. Тема і головна думка. Заголовок. Мета створення.

ЯК Я ВЧОРА ВИСТУПАВ
От я вчора виступав! —
Ви б почули, як співав!
Хоч немає слуху,
Я горлав щодуху:
До-ре-мі-фа-соль-ля-сі!
Голос мій почули всі!
А скінчив — що сталося! —
З місць усі зірвались,
Сцену ледь не рознесли,
А мене вхопили —
Аж на вулицю несли
І вже там... набили!

Грицько Бойко

гумор
рима

Чому?

- Чому хлопчик голосно кричав?
- Чому глядачі несли співака на вулицю?
- Чому цей вірш гумористичний?
- Чи можна цей вірш назвати монологом? Чому? Розкажи вірш своїми словами. Чи є твоя розповідь монологом? Чому?

- Прочитай вірш у парі з різною силою голосу за схемою. Розкажи, як потрібно читати вірш, працюючи в парі; на уроці в класі; виступаючи на сцені.

дуже тихо

пошепки

як зазвичай

гучніше

криком

Монолог — мовлення однієї людини, яке звернене до самої себе або до інших людей.

- 2 Розглянь схему в групі. Розкажи, яким має бути усний виступ.

Три складові усного виступу

- Прочитай виступ. Подумай та обговори в парі, як покращити текст виступу. На які теми можна підготувати виступи?

Представся. Мене звати Мироненко Юлія. Я — учениця 3 класу школи № 15 м. Києва.

Назви тему і мету виступу. Я хочу поговорити про повагу до інших людей, щоб розпочати обговорення цього питання.

Поділись думками. Коли батьки вимагають від мене поваги до всіх на світі людей, я розумію, що це неможливо. На мою повагу заслуговують ті, хто любить мене і поважає навzáєм. Але одного разу хлопчик із нашого класу сказав, що спершу чекав на мою повагу до себе. Тому, виявляючи

повагу до нього й інших людей, я можу чекати і від нього такого ж уважного ставлення до себе.

Я не хочу поважати шахраїв і злочинців. Але вони люди, отже, гідні поваги. Чи стануть мене зневажати мої друзі, якщо я зроблю злий учинок? Вони можуть із повагою ставитися до мене, але засуджувати те, що я зробила. Якщо я не поважатиму інших, мене вважатимуть невічливою людиною. Але можна бути ввічливим і зневажати когось. А буває, обставини змушують мене бути нечемною.

Зроби висновок. Я думаю, що поважати людину — означає бажати їй стати кращою. Можливо, завдяки повазі я визначаю межі спілкування для себе та інших, і це допомагає.

Я хочу навчитися ставитися до інших так, як я хочу, щоб ставилися до мене.

Подякуй слухачам за увагу. Дякую, що вислухали. Обговорімо це питання.

Письмо для себе.

Я поважаю інших, тому що...

- 3 Прочитай. Поясни виділені слова. Розкажи, чому варто дослухатися до цих порад. Випиши ті поради, які ти вважаєш слухними.

1. Запиши свою розмову на **диктофон** і прослухай.
2. Витримуй павзи. 3. Слідкуй за **тембром** голосу. 4. Не поспішай говорити. 5. Збагачуй словниковий запас. 6. Доцільно використовуй міміку і жести. 7. Повторюй скоромовки.
8. Читай уголос.

- Вибери одну з порад. Обговоріть у парі, як потрібно її виконати. Наприклад, порада «Повторюй скоромовки».

1. Знайди і вивчи одну скоромовку.

2. Повторюй скоромовку щодня по 5–6 разів.

3. Прикріпи календар над столом, щоб відмічати виконане завдання.

4. Щодня роби позначки у календарі.

Розвиток мовлення. Усний виступ

- Підготуй презентацію та виступи з усною доповіддю з теми на вибір. Користуйся схемою.

1

Обміркуй тему і мету. Дізнайся, хто слухачі. Визнач, скільки триватиме виступ.

2

Запиши текст виступу. Пам'ятай про його частини: вступ, основна частина, висновок.

3

Підготуй супровід із зображень.

4

Потренуйся розповідати. Продумай інтонацію, міміку, жести.

5

Виступай упевнено.

6

Згадай свій виступ. Переглянь його запис. Послухай відгуки.

7

Оціни виступ. Подумай, що зміниш наступного разу.

Писемне мовлення. Роди літератури

- 1 Прочитай. Розкажи про писемне мовлення. Спиши речення на вибір.

Ти вже знаєш, що мовлення буває усне і писемне. Усне мовлення — говоріння й аудіювання . Писемне — письмо і читання . Письменники пишуть твори, а читачі їх читають. Ти можеш бути і письменником, і читачем.

- Визнач, хто з учнів знає про культуру писемного мовлення. Поясни свою думку.

Пишу охайно і розбірливо.

Не звертаю уваги на своє письмо.

Ставлю розділові знаки.

Складаю висловлювання відповідно до мовних норм.

2 Спиши слова. Поясни їхні значення. Визнач спільну частину слів.

Бібліотека, бібліотечний, бібліотекар, бібліотекарка.

- Розкажи про свій досвід відвідування бібліотеки.

3 Текст. Тема і мета створення. Заголовок. Ключові слова. Шукаємо інформацію в інтернеті та інших джерелах.

ТАКІ РІЗНІ БІБЛІОТЕКИ

У Сінгапурі є *Зелена бібліотека*. Це будинок на дереві. Книжкові полиці виготовлені з перероблених пляшок. Книжки також «зелені», тому що в них розповідається про збереження довкілля.

По бібліотеці міста Осло літає справжній **безпілótник**. Він **сканує** книги і швидко їх знаходить. Полиці з книжками підписують незвично: «Книжки короткі, але хороші», «Про роботів» тощо.

У Монтерреї (Мéксика) зала бібліотеки нагадує гори та долини, як і місцевість, де знаходиться бібліотека. Книжкові полиці — частина гір. Ви можете читати книжки, а в перерві бігати горами.

У Колумбії є **мобільна** бібліотека. Вона переїжджає з одного селища в інше на віслучку. Діти, які живуть у віддалених селах, можуть почитати ті самі книги, що і мешканці великих міст.

- Порівняй бібліотеки. Чим вони схожі? Чим відрізняються?
- Запиши до тексту три запитання. Обговори відповіді на них у парі.
- Запиши речення, у якому є інформація, яку ти не знав/не знала до цього.

Редагуємо. У бібліотеці бібліотекар розповів про бібліотечні книги.

- 4 Прочитай і розкажи про віртуальні бібліотеки. Як ними користуватися? Спиши останнє речення.

В інтернеті є тисячі онлайн-бібліотек із мільйонами електронних книжок. За кілька хвилин, не виходячи з дому, ти можеш знайти потрібну книгу через систему пошуку. Книгу можна читати онлайн, а можна завантажити на свій комп'ютер, планшет чи телефон. Є додатки, які дають змогу налаштувати зображення так, як тобі зручно. Найвідоміша бібліотека для дітей в Україні — Національна бібліотека України для дітей.

- Випиши з тексту п'ять слів — назв предметів, чотири слова — назви ознак, три слова — назви дій.

Ти читаєш оповідання і вірші. У театрі дивишся вистави. Тобто знайомишся з різними літературними творами. Усі літературні твори умовно можна поділити на три роди: **епос**, **лірика**, **драма**.

- 5 Розглянь схему. Розкажи про роди літератури. Наведи приклади літературних творів до кожного роду.

РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

- Спиши речення. Про які літературні твори в них ідеться? До якого роду літератури вони належать?

Я вивчу вірш про осінь напам'ять. Мені подобається читати казки про тварин. У театрі поставили нову п'єсу.

Я вибираю книгу. Відгук та анотація

- 1 Продовж список слів, користуючись словами з довідки.

Книга (яка?) ... .

Книжка (яка?) ... .

Довідка. Велика, маленька, тонка, товста, цікава, дитяча, бібліотечна, паперова, електронна, важлива.

.....

- 2 Розкажи, які бувають книги. Які книги читаєш ти, читають твої рідні, друзі?

ЯКІ БУВАЮТЬ КНИГИ?

Аудіокниги

Паперові
книги

Електронні
книги

- Розглянь паперову книгу та знайди її складові: обкладинку, ф́орзац, ілюстрації, зміст, анотацію. Розкажи про книгу в парі.
- За змістом підручника знайди розділ «Слово. Будова слова».

- Побудуй діаграму Венна. Порівняй дві книги на вибір. Чому іноді зручно користуватися аудіокнигою чи електронною книгою?
- .....

- 3 Розкажи і покажи, як ти зазвичай вибираєш книгу. Розглянь схему вибору книги. Поясни значення виділених слів. Знайди ці частини книги у своїй книзі. Обери книгу і виконай у парі всі дії по черзі. Запиши в зошит висновок про свій вибір.

Зразок. Я вирішив/вирішила читати/не читати книгу «...» автора ..., тому що ... .

Я вибираю книгу

4 Склади і запиши приказки і прислів'я про книгу. Поясни, як ти їх розумієш.

З книгою жити

Книга

ключ до знань

дзеркало життя

дає розуму крила

вік не тужити

з добром дружити

Редагуємо.

На книжковій полиці у книгарні лежала книжна збірка чарівних казкових казок.

Говори правильно.

Кніжна мова

Книжкóва полиця

Розвиток мовлення. Анотація до книги

Ти можеш вибрати книгу, прочитавши анотацію до неї.

Анотація — це невеликий текст, який складається з 3–5 речень. Прочитавши анотацію, ти маєш зрозуміти, про що йтиметься на сторінках книги, і зробити висновок: чи будеш ти її читати.

- Прочитай анотації.

Анотація до книги Всеволода Нестайка «Незвичайні пригоди в лісовій школі»

«Незвичайні пригоди в лісовій школі» — одна з найулюбленіших історій всіх малюків. Зайченя Кося Вухань і їжачок Колько Колючка дорогою в лісову школу з боягузів перетворюються на героїв і рятують звірів.

Анотація до книги Льюїса Керрола «Аліса в Дивокраї»

Ця книга стала улюбленою для мільйонів дітей усього світу та була перевидана близько трьох десятків разів ще за життя автора. А її герої: Капелюшник, Білий Кролик та Чеширський Кіт — перемістилися зі сторінок книжки до фольклору. Навіть англійська королева Вікторія була великою її прихильницею.

- Що ти дізнався/дізналася про книги? Чи захотів/захотіла ти їх читати? Чому?
- Порівняй анотації за запитаннями. Яка з них містить більше інформації? Яка дає ширше уявлення про книгу? Як ти можеш змінити/доповнити анотацію, щоб її покращити?
- Напиши анотацію на свою улюблену книгу за схемою.

Я пишу анотацію

1. Обери книгу для написання анотації.
2. Зроби підпис.
Анотація до книги ...
3. Обери те, про що найважливіше дізнатися майбутнім читачам книги.
  - ✓ Знайди цікавий факт про написання книги і стисло запиши його.
  - ✓ Напиши, де і коли відбуваються описані події.
  - ✓ опиши найбільш значущі події в книзі.

- ✓ Дай стислу характеристику головному герою.
- ✓ Напиши, яку цікаву інформацію можна дізнатися.
- ✓ Укажи незвичайний факт про книгу чи думку автора.
- ▶▶▶▶▶ 4. Напиши стисло про те, що обрав/обрала. Це має бути 3–5 речень.
- ▶▶▶▶▶ 5. Прочитай анотацію в парі. Послухай відгук друга/подруги.
- ▶▶▶▶▶ 6. За потреби внеси зміни в текст анотації.
- ▶▶▶▶▶ 7. Розмісти анотацію до книги в класі чи опублікуй в інтернеті.

Оповідання. Аналіз тексту

1

Текст. Оповідання. Тема і головна думка. Заголовок. Проблема. Характеристика персонажа. Читаємо в особах.

- Чи пам'ятаєш ти, як навчався/навчалася читати? Що ти відчував/відчувала при цьому? Які книги тобі подобалось читати, коли був маленьким/була маленькою?

Персонаж —
дійова особа
художнього твору.

МАТИЛЬДА

(Уривок, скорочено)

- Про що йтиметься в оповіданні? Чому ти так думаєш?

І кумедні ж мами й татусі. Їхнє дитя часом нагадує найогідніший пухир, а для них воно — чудове-пречудове. А з деякими батьками буває ще гірше. Вони засліплені обожнюванням дитини і переконані, що їхня дитина геніальна. Утім, немає в цьому нічого поганого. Так улаштований наш світ.

Часом трапляються батьки, які мають цілком протилежну позицію. Вони не виявляють і найменшого інтересу до власних дітей. Саме такими батьками були містер і місіс Вóрмвуди. У них був син Майкл та дочка Матильда.

Погано, коли батьки ставляться до дітей, немов до моголів, але набагато гірше, коли це дитина чутлива й розумна. Такою і була Матильда. Коли їй виповнилося три роки, вона сама навчилася читати, розглядаючи газети й журнали, розкидані по хаті. У чотири роки вона вже читала легко й швидко, то ж їй, звичайно, захотілося книжок. Єдина книжка в усьому

цьому великорозумному домі називалася «Куховарство». Це була мамина книга. Коли дівчинка перечитала її від палітурки до палітурки і вивчила напам'ять усі рецепти, то вирішила, що хоче чогось цікавішого.

— Тату, — запитала вона, — а чи не міг би ти мені купити книжку?

— Книжку? — перепитав він. — Навіщо тобі якась книжка?

— Щоб читати, татку.

— А чим поганий телік? Ми маємо прекрасний телік з двадцятидюймовим екраном, а тобі заманулося книжки! Щось ти псуєшся, дівчино!

- Про що ти дізнався/дізналася? Яка проблема порушується в оповіданні? Які слова з тексту можуть підтвердити твою думку? Як ти гадаєш, що буде далі?

Майже щодня Матильда залишалася вдома сама. Її брат ішов до школи. Батько їхав на роботу, а мати вирушала грати в лото. Того дня, коли батько відмовився купити книжку, Матильда сама пішла у громадську бібліотеку, що була в їхньому селі. Вона познайомилася з бібліотекаркою пані Фелпс.

Відтоді щодня, коли мати вирушала грати в лото, Матильда чимчикувала в бібліотеку. Вона тихенько сиділа в затишному куточку, поглинаючи книжку за книжкою. Коли перечитала всі дитячі книжки, то почала шукати інші.

Пані Фелпс встала з-за стола й підійшла до дівчинки.

— Допомогти, Матильдо? — поцікавилася вона.

— Я оце думаю, що б ще такого почитати? — відповіла Матильда. — Я вже перечитала всі дитячі книжки.

Пані Фелпс подивилася на Матильду з висоти свого зросту, а Матильда глянула на неї знизу.

— Деякі, на мою думку, були геть слабенькі, — сказала Матильда, — а деякі симпатичні. Найбільше мені сподобався «Загадковий сад». Там стільки таємниць. Таємниця кімнати за зачиненими дверима й таємниця саду за високим муром.

Пані Фелпс була приголомшена.

— А скільки ж тобі років, Матильдо? — спитала вона.
— Чотири роки й три місяці, — відповіла Матильда.
— Чи знаєш ти, що бібліотечні книги можна брати до-
дому?

— Я не знала, — здивувалася Матильда. — І мені так
можна?

— Авжеж, — підтвердила пані Фелпс. — Як вибереш собі
книжку, то принеси мені, щоб я записала, — і вона твоя на
два тижні. Якщо забажаєш, можеш узяти не одну книжку,
а більше.

Відтоді Матильда відвідувала бібліотеку лише раз на
тиждень, щоб узяти нові книжки й повернути старі. Її ма-
ленька кімнатка перетворилася тепер на читальню, де вона
сиділа вечорами й читала, часто тримаючи біля себе чашку
гарячого шоколаду. Книжки переносили її в нові світи, зна-
йомлячи з дивовижними людьми. Вона мандрувала світом,
не покидаючи своєї маленької кімнатки у звичайнісінькому
англійському селі.

За Роальдом Далом

• Що ти відчуваєш після читання оповідання? Чому?

• Попрацюй у парі. Постав запитання за змістом тексту другу/
подрузі. Знайди відповіді в тексті на запитання друга/подруги.

Хто?

Що?

Де?

Коли?

Який?

Як?

• Яка проблема порушується в оповіданні? Як її вирішила Матиль-
да? А як ще можна було б вирішити цю проблему?

• Розкажи про персонажа за схемою.

Як виглядає?

Що робить?

Що і як говорить?

Письмо для себе. Напиши свою думку з вибраної теми.

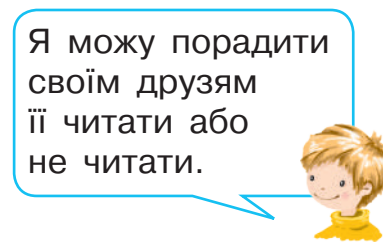
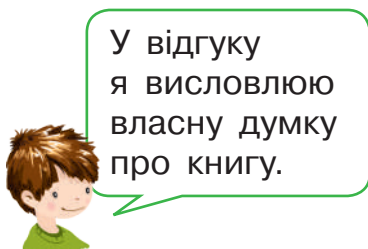
1. Чи люблю
я читати?

2. Хто мені допомагає
вибрати книгу для
читання?

3. Про що я хочу
читати сьогодні
ввечері?

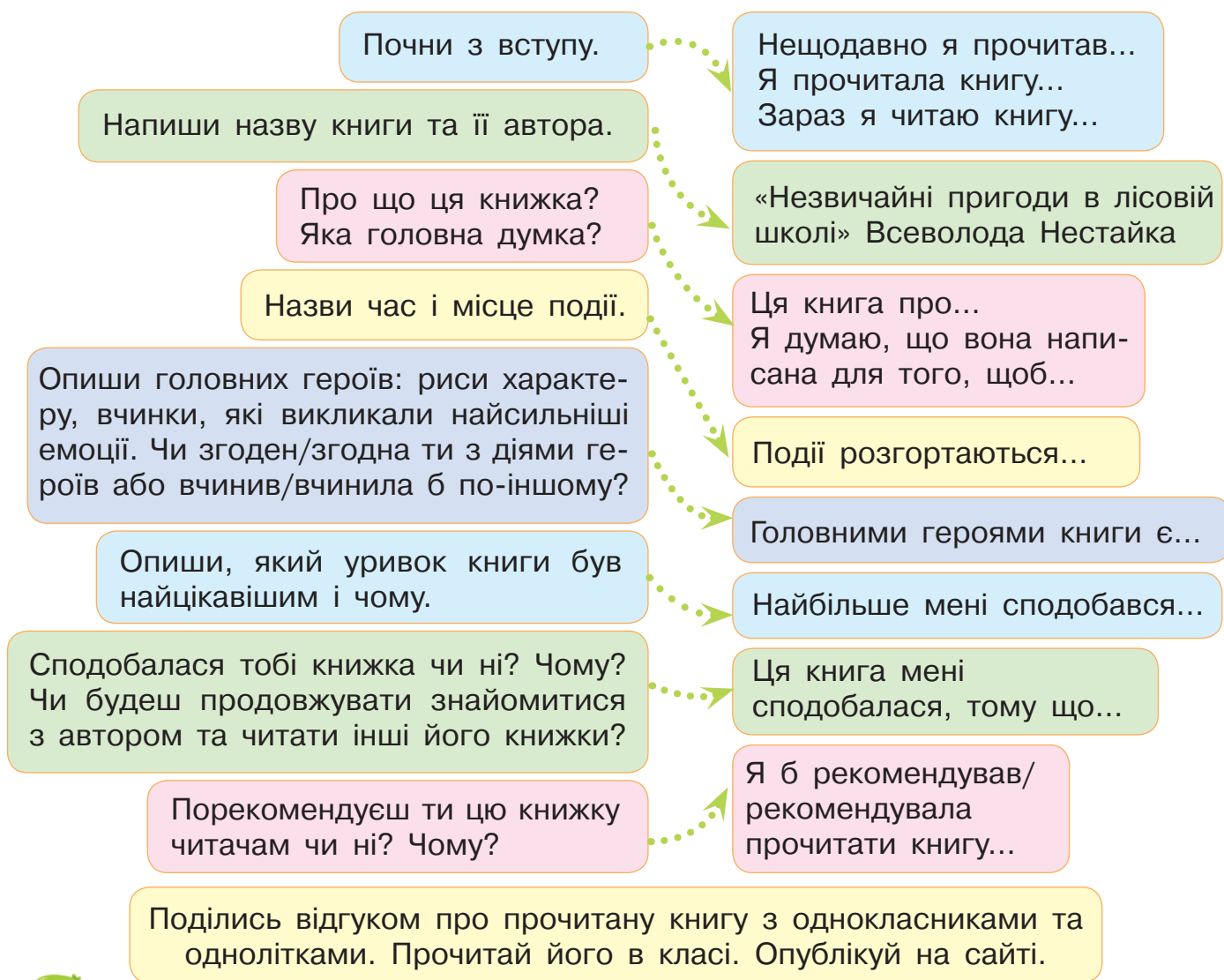
Розвиток мовлення. Відгук про книгу

- Прочитай, про що думають діти. Чому вони пишуть відгуки про прочитані книги?

- Напиши відгук про прочитану книгу за схемою.

Відгук

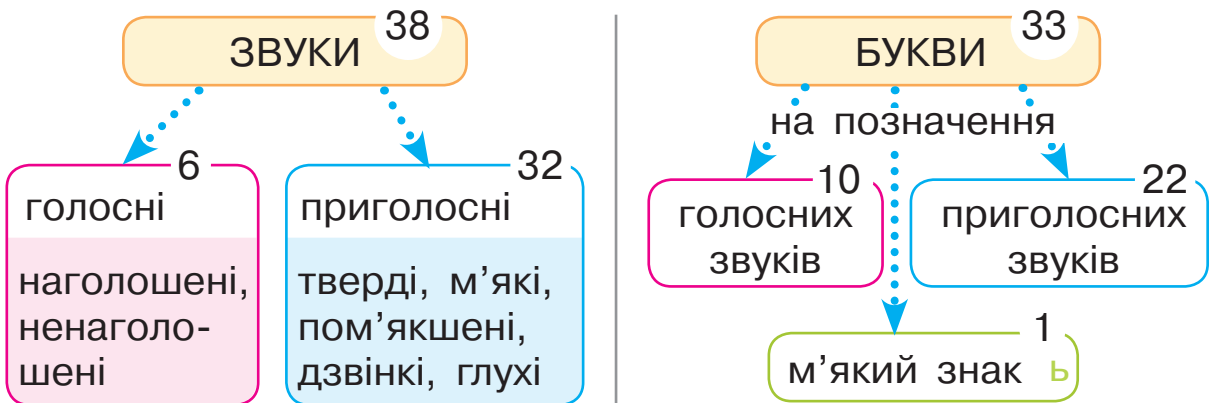
- Побудуй діаграму Венна. Порівняй анотацію і відгук про книгу.

Звуки і букви. Усна народна творчість

Звуки ти чуєш і вимовляєш у процесі усного мовлення.
Букви ти бачиш і пишеш у процесі писемного мовлення.

- 1 Розкажи про звуки і букви, користуючись схемою. Пограй у гру. Називай число. Хай твій друг/подруга визначить, що воно означає на цій схемі.

Звук [а] — букви А а Аа

- 2 Розкажи про особливості звуків і букв за таблицею.

Букви	щ	дж	дз	ї	я	ю	є	ь
Звуки	[шч]	[дж]	[дз], [дз']	[йі]	[а], [йа]	[у], [йу]	[е], [йе]	—

- 3 Запиши слова у три стовпчики за зразком.

Щавель, джміль, дзьоб, їдальня, ягідка, радіє, людина, борщ, юшка, медаль, бджола.

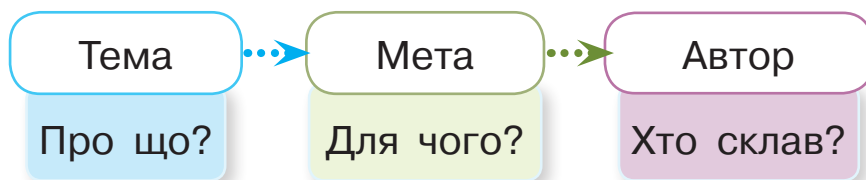
Однакова кількість звуків і букв	Звуків більше, ніж букв	Букв більше, ніж звуків
щ а в е л ь	я г і д к а	д з ь о б

- 4 Запиши слова за абеткою. Назви ті, що починаються на голосний звук.

Пиріжки, борщ, галушки, окріп, огірок, куліш, узвар, юшка, яблучний, варення, індик, їсти.

- Склади речення з трьома словами на вибір.

5 Порівняй загадку, скоромовку та лічилку. Використай схему.

Загадка

Химéрний, **маленький**,
Бокáстий, товстенький.
Чимось смачним напхався,
В окропі купався,
У дірку впав — і пропав.

Скоромовка

Вередува́ли вереднички,
Що не зварили **варéничків**.
Не вередуйте, вередничéньки,
Ось поваряться вареничéньки.

Лічилка

Феді́р, Сиді́р і Калéник
Збудували тут курéник.
У куренику сидять,
По варенику **їдять**.
В нас вареників немає,
Хто жмурі́тись **починає**?

- Вивчи напам'ять загадку, скоромовку чи лічилку на вибір. Запиши з пам'яті.
- Виконай звуко-буквений аналіз виділених слів.

6 Поясни прислів'я та приказки. Спиши, розкриваючи дужки.

1. Вареники ті самі, та інша (кошик, макітра, каструля).
2. Вже й дрова і вода, коли б сир і мука, то би вареників (насмажила, напекла, наварила, насолила)!
3. Сметаною вареників (не підсолодиш, не зіпсуєш, не заллеш).
4. Сякі-такі вареники, а все ж кращі від (тістечок, галушок).

Наголос. Наголошені і ненаголошені склади

Один зі складів у слові ти вимовляєш з більшою силою голосу або підвищуючи тон. Це **наголо́шений склад**. Решта складів — **ненаголошені**.

В українській мові наголос вільний. Наголошеним може бути будь-який склад: перший, другий, третій тощо.

- 1 Прочитай слова. Правильно наголошуй. Визнач наголошений склад. Запиши звукову схему двох пар слів на вибір. Склади з ними речення.
- чита́ти   запитáти   об'єднáти   навчáти   зобов'язáти
 читáння   запитáння   об'єднáння   навчáння   зобов'язáння

- 2 Прочитай. Який склад у слові може бути наголошеним? Запиши по два слова в кожний стовпчик.

спíна   легкíй   розмóва   берéза   лiпень
 горошiна   новiй   вимóва   перéпис   сéрпень
 горобiна   вузькiй   вимóга   середина   óлень

1-й склад наголошений	2-й склад наголошений	3-й склад наголошений
óлень	новiй	запитáння

Говори правильно.

В українській мові є слова з подвійним наголосом. Ти можеш говорити **пóмилка** і **помiлка**. Перевіряй вимóву слів за орфоепічним словником.

Орфо-
епічний
словник

АБВ

Наголос допомагає розрізняти значення слів.

óбiд

óбруч

сiм'я

обiд

обруч

сiм'я́

- Спиши. Познач наголос у виділених словах.

1. Дід Овсiй лагодив **обiд** дерев'яного колеса з воза.
 2. Запрошуємо на **обiд!** 3. **Обруч** бабусi на лавi примости-
 лася онука. 4. У сестрички є рожевий **обруч**. 5. У горщик
 посадили **сiм'я** квасолi. 6. Наша **сiм'я** дружна.

Наголошені і ненаголошені голосні

Деякі звуки у словах вимовляються нечітко, тому можуть виникати труднощі, коли їх записуєш.

- 1 Запиши слова **с..ло**, **в..шневий**. Які труднощі у тебе виникли?

Як дізнатися, яку букву писати в словах — **е** чи **и**

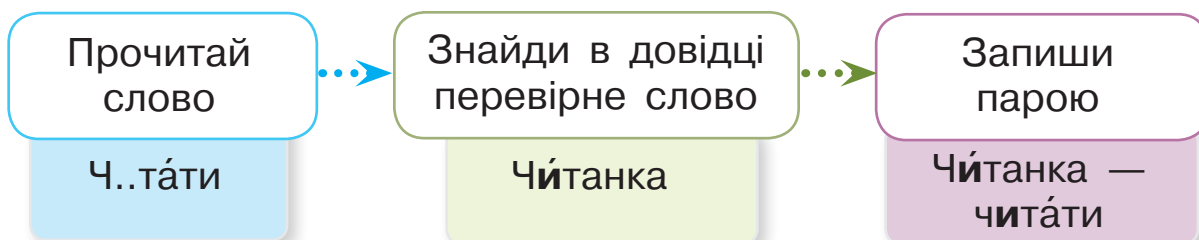

Щоб дізнатися, яку букву — **е** чи **и** — писати в ненаголошеному складі, треба змінити або дібрати споріднене слово так, щоб ненаголошений звук став наголошеним .

- 2 Запиши слова парами. Чому перше слово допомагає зрозуміти, яку букву — **е** чи **и** — потрібно писати?

Вішня — в..шн^евий, т^еплий — т..пл^о, клен — кл..н^овий,
гр^ечка — гр..ч^аний, мед — м..д^овий, вз^имку — з..м^овий.

- 3 Добери слова для перевірки. Запиши за зразком: *зап^иска* — *пис^ати*.
Постав наголос.

... — ч..т^ати, ... — зв..ч^айний, ... — ж..в^е, ... — ш..п^отіти,
... — п..р^о, ... — в..с^на.

Довідка. Ч^итанка, п^ера, ж^ити, ш^епіт, в^есни, зв^ичка.

- 4** Прочитай. Запиши слова за зразком: спочатку з наголошеними **е/и**, а потім — із ненаголошеними.

Шукаю перевірне слово:
 Глибо́кий, глибина́, то вглиб,
 Широ́кий, ширина́, то вшир,
 Зимá, зимо́вий — взі́мку,
 Пекáрня — пéкар,
   дим — дима́р,
 Плече́ — на плéчі,
 Вербá — véрби.
 А кит — киті́, а сич — сичі́,

А стриж — стрижі́,
 А чиж — чижі́.
 І є крило́ і кри́ла,
 Весло́ і véсла,
 Це́гла — цегля́ний,
 Село́ і се́ла,
                                 зе́млі — земля́ний,
 І о́зеро й озéрце синє.
 І лист — листо́к осінній.

Зразок. Вглиб — глибо́кий, глибина́.

- 5** Запиши слова, уставляючи букви **е** чи **и**.

Гл..бока криниця, ш..рокий коридор, в..сокий диван, с...ніє оз..ро, ц..гляний паркан, сині к..ти, далеко с..ло, з..мляна гора, гороб'яче кр..ло, з..мовий одяг.

- Склади два речення зі сполученнями слів на вибір.

Довідка. Вглиб, широко, увись, синь, озера, цегла, кит, села, землі, крила, зими.

Правильно пишу. Орфограма

Орфограма — написання слова, частини слова, яке відповідає певному правилу. Ти можеш перевірити правопис слова за орфографічним словником. Орфографічна помилка — це неправильне написання слова.

Приклади орфограм

Ненаголошені **е, и**
в коренях слів

Веселий

Апостроф

М'ята,
м'який

Букво-
сполучення **йо**

Йогурт,
знайомий

- Запиши слова з орфограмами в таблицю. Поясни їх правопис.

Ненаголошені е, и в коренях слів	Апостроф	Буквосполучення ьо, йо
Глибокий, ...	П'є, ...	Майор, ...

Район, медовий, гайок, реп'ях, верба, м'який, свято, директор, сльози, м'ята, пеньок, хом'як, знайома, кишенья, кольоровий, йорж, йогурт, полум'я.

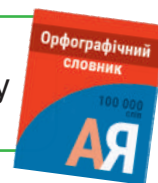
Наголошені і ненаголошені голосні

- 1 Яку букву — **е** чи **и** — потрібно писати в словах **к..шеня** і **м..даль**? Добери перевірні слова. Чому тобі не вдалося це зробити?

Я не можу дібрати слово, щоб перевірити ненаголошені **е/и**. Що робити?

Пошукай слово в орфографічному словнику.

Правопис деяких слів із ненаголошеними **е/и** ти не зможеш перевірити наголосом. Перевіряй їх правопис за орфографічним словником.

- 2 Прочитай слова і запиши у два стовпчики. Обведи букву, що позначає ненаголошений голосний **е** чи **и**.

Ненаголошений е	Ненаголошений и
Ап ^е льсин, ...	Абр ^и кос, ...

Апетіт, пшеніця, ведмідь, медаль, тривога, верблюд, секунда, календар, пенал, кермо, неділя, метелик, кипіти, кишенья, криниця, пиріг, коридор, диван, кілим, минулий.

- Склади речення з трьома словами на вибір.

3 Запиши слова, уставляючи букви **е** чи **и**.

М..да́ль, п..рі́г, кор..до́р, с..ку́нда, н..ді́ля, д..ва́н, к..рмо́,
к..ше́ня, м..та́л.

.....

4 Запиши пари слів за зразком.

Метал — (який?) металевий, абрикос — (який?) ..., кишень-
ня — (який?) ..., дирéктор — (який?) ..., триво́га — (який?) ...,
апелсьiн — (який?) ... .

Довідка. Директорський, кишеньковий, абрикосовий,
апелсиновий тривожний.

.....

5 Прочитай словосполучення. Що тебе здивувало? Чому? Спиши, за-
мінивши слова — назви ознак словами з довідки. Придумай нові
несподівані сполучення слів. Склади їх список у парі.

Зразок. Веселий апельсин — помаранчевий апельсин.

Веселий апельсин, медова кишенька, червоний театр, зе-
лений верблюд.

Довідка. Помаранчевий, ляльковий, голодний, глибока,
широка.

Редагуємо

У широкому пеналі лежали лимони, апельсини й абрикоси.
У кишені кипів кисіль. Ведмідь вів дисциплінований пиріг.

.....

6 Розіграй діалог. Обговори в групі, що значить бути дисциплінованим.

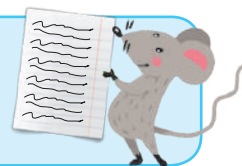
— Я дисциплінований.
— І я дисциплінована.
— А що ти робиш, щоб бути дисциплінованою?
— Нічого. Сиджу і нічого не роблю.

Авторська казка. Вибірковий переказ

Ти читаєш або слухаєш різні тексти. Іноді тобі хочеться переказати їх комусь усно чи письмово. Це переказ.

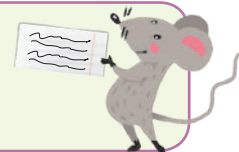
Ти можеш переказувати текст якомога точніше, докладніше. Це **докладний переказ**.

Ти можеш розповісти тільки про основні події, уникаючи деталей. Наче стиснути текст під час розповіді, як складається в кілька разів великий аркуш паперу. Це **стислий переказ**.

Ти можеш вибрати для переказу тільки уривок тексту. Це **вибірковий переказ**.

1 Тема і головна думка. Заголовок. Проблема. Характеристика персонажів.

- Читайте текст і подумки малюйте картину в деталях, що ви бачите, які запахи відчуваєте, які звуки чуєте.

У дуплі високого крислатого бука вирувала метушн'я.
— Ти кігті почистила? Як ми в гості до дідуся й бабусі з такими кігтями поїдемо?! — роздавала вказівки мама-Білка, пакуючи валізи.

— Зараз, матусю, — мовила Марта.

— Ромчику, де твоя зубна щітка?

— Я в садоцьку її забув... — відповів малюк.

— О, тато плістлибав з боботи!
— Поква́птеся, незабаром потяг! — нагадала мама.

Коли валізи було спаковано, лишилася дрібничка — донести їх до потяга. Тато взяв усе найважче, а мама — усе найцінніше: квитки, бутерброди і малого Ромчика в зуби.

— Шкода, що мене вже так ніхто не візьме... — зітхнула Марта.

— Доню, спробуй сама, — сказав тато. — Тут не так уже й високо...

— Невісоко було в нашому попередньому дуплі! — сердито відповіла білочка.

- Про що ти дізнався/дізналася? Чи наважиться білченя стрибнути з гнізда самостійно? Яка проблема порушується в казці? Що буде далі?

Марта сиділа на порозі дупла і відчувала, як пámорочиться їй у голові, а серденько гúпає аж у кінчику хвоста. Відколи вони сюди переселилися, вона ще ні разу сама з дупла не вистрибувала... Спочатку тато і мама носили її в зубах, потім — тримали за лапку. А тепер і зуби, і лапи зайняті...

— Доню, у тебе ж хвіст-парашут! — умовляв тато. — Нам, білкам, падати зовсім не страшно. Ми ж не коні!

— А мені страшно... — сказала Марта, огортаючи себе пухнастим хвостом, ніби шáликом. Від тепла їй ставало легше і тремтіння зникало. Та й серце поверталось на місце — туди, де і має бути.

— Гаразд, — сказав тато. — Я зараз спущу валізи на землю і повернуся по тебе.

Стрибати разом із татом майже не страшно: можна розпустити свого хвоста-парашута і на хвилюк заплющити очі. «Як добре, коли рідні поряд! — думала Марта. — Страшно уявити, що було б, якби ми не втекли від тієї жахливої пожежі...»

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому білченя згадало про пожежу? Яка проблема порушується в казці? Що буде далі?

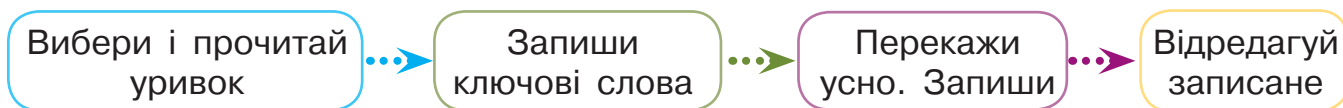

Думки стрибали в голові білочки, а в серці був дивний настрій: вона тішилася, що побачить рідний Горéцьк, і сумувала, бо їхнє дупло вигоріло дотла. Воно було, а тепер майже немає... Уціліли лиш кілька дерев, що росли біля річки. Напевно, набралися вологи від води і вогонь їх не зачепив. Власне, в одному з таких дерев і мешкали дідусь та бабуся. Мама-білочка хотіла забрати їх у Горішкові Плавні, та старенькі не погодилися: мовляв, у рідному дуплі і стіни гріють...

— Обережно, двері зачиняються! — сказав провідник пан Борсук, і потяг потихеньку рушив.

За Катериною Єгорушкіною

- Підготуйся до усного вибіркового переказу в парах.
- Вибір.** Вибери із другом/подругою уривок тексту, який хочете переказати (2–3 абзаци).
- Читання.** Перечитай цей уривок. Поясни незрозумілі слова.
- Тема, головна думка.** Про що ви прочитали? Поставте одне одному запитання за змістом.
- Послідовність.** Поділи уривок на частини. Запиши ключові слова до кожної частини. Запиши ті слова, які б ти хотіли використати під час переказу.
- Переказ 1.** Перекажи уривок другу/подрузі, спираючись на записи.
- Переказ 2.** Перекажи уривок, не спираючись на записи.
- Оцінювання.** Оціни свій переказ за показниками: відповідність тексту, послідовність, повнота, чіткість мовлення, зрозумілість для інших.
- Підготуйся до письмового вибіркового переказу.

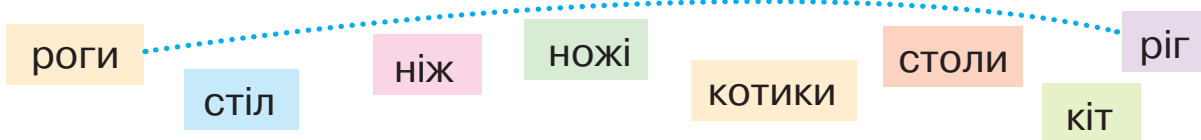
Чергування голосних у коренях слів

- 1** Визнач, приклади якого чергування голосних є в кожному стовпчику: [i] — [o] чи [i] — [e]. Спиши.

ніж — ножі	кінь — коня	піч — печі	віз — возити
рік — роки	кіт — коті	річ — річі	сіль — солити
віл — волі	стіл — стілу	осінь — осені	біль — боліти

- 2 Запиши слова парами. Підкресли букви, що позначають голосні звуки, які чергуються.

Зразок. Котики — кіт.

- 3 Добери до поданих слів споріднені так, щоб відбулося чергування [o] — [i]. Обведи букви, що позначають голосні звуки, які чергуються.

Зоря — ..., нора — ..., бджола — ..., школа — ... .

Довідка. Зоряний, зірка, норі, нірка, бджілка, шкільний, школяр, бджоляр.

- 4 Запиши слова парами. Склади речення з однією парою слів на вибір.

Однина	Множина
Слово, школа, село, джміль, перо.	Слів, пір'я, джмелі, шкіл, сіл.

- 5 Факти і думки. Спиши перші п'ять речень, розкриваючи дужки.

Здавна в Україні ж(е,и)ли чумаки. Вони **возили сіль** на в(е,и)ликих **возах**. У кожний **віз** були запряжені **воли**. **Віл** рухався не так швидко, як **кінь**. Але він був сильний і витр(е,и)валий. Тому **коней** у чумацькі походи не брали. Говорять, що дороги, по яких ходили чумаки, нерідко були «**солоними**». Тобто припорошеними **сіллю**. Саме тому і гала́ктику, у якій ми живемо, називають Чумацький Шлях. На зоряному небі ти можеш побачити довгу витягнуту смугу із зірками. Це найгарніша з галактик у Всесвіті.

- Утвори пари з виділених слів. Підкресли голосні, що чергуються.

Приголосні тверді, м'які, пом'якшені. Позначення твердості і м'якості на письмі

- 1 Розкажи в парі про тверді, м'які та пом'якшені приголосні звуки. Користуйся таблицею та малюнками, розміщеними на форзаці.

На письмі м'якість або пом'якшення попереднього приголосного позначається буквами **і, я, ю, є** та м'яким знаком **ь**.

- 2 Факти і думки.

У річках і озерах України живуть різні риби: окунь, лящ, щука, лин, ящірка, змія, сом, червонопірка.

Чому риби мають такі назви? Подейкують, що свою назву лин отримав за вміння «линяти». Лин, після того як його дістануть з води, під дією повітря вкривається чорними плямами, тому що висихає слиз на його лусці.

Окунь — хижа риба, бо полює на риб. В окуня великі очі. Тому і кажуть, що слово **окунь** походить від слова **око**. А чому так назвали червонопірку?

- Як можна продовжити текст?
- Знайди в тексті інформацію, з якою ти не погоджуєшся. Поясни чому. Як її перевірити? Для перевірки використай різні джерела.
- Відредагуй та спиши перше речення.
- Чому в цьому тексті не варто вживати слово **подейкують**?
- Випиши 10 слів, у яких є букви **я, ю, є, і, ь**. Визнач, чи позначають вони м'якість/пом'якшення попереднього приголосного. Запиши звукову схему слів.

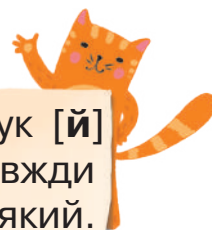
- 3 Розкажи, як позначається звук [й].

Буквою **й**

Буквою **ї**
[йі]

Буквами **я, ю, є**
[йа], [йу], [йе]

Звук [й]
завжди
м'який.

- 4 Спиши. Підкресли слова, у яких є звук [й]. Поділи їх для переносу. Запиши звукові схеми виділених слів.

В Україні йорж звичайний зустрічається по всій території. Його спина сіро-зелена, з чорними плямами та крапками, боки жовтуваті, черевце світло-сіре. Спинний та хвостовий плавці з чорними цятками. Йорж світліший у річках та озерах з м'яким піщаним дном і темніший у водоймах з намулистим дном. Йорж їсть личинок, рачків, черв'яків, п'явок. Йоржі живуть зграями.

Дзвінки та глухі приголосні. Чергування приголосних

Вимовляй дзвінки приголосні звуки в середині слова **дуДка** та в кінці слова **дуб** дзвінко!

- 1 Прочитай правильно. Знайди «зайве» слово в кожному стовпчику.

возик — віз	садок — сад	ягідка	казка
ножик — ніж	медок — мед	знахідка	валізка
гарбузик — гарбуз	грибок — гриб	вудка	берізка

- 2 Прочитай слова. Чим відрізняються їх вимова і написання? Правопис яких слів можна перевірити? Чому?

Перевірять	Читай	Пиши
кіготь	[к'іхт'і]	кігті
ніготь	[н'іхт'і]	нігті
легенький	[лехко]	легко
просити	[проз'ба]	просьба
молотити	[молод'ба]	молотьба
боротися	[бород'ба]	боротьба

- Спиши слова парами за зразком. Склади речення.
Зразок. Кіготь — кігті. У лева гострі кігті.

- 3 Пограй у гру «Вухо — рука — нога». Доторкнись до частин тіла і вимов слова з таблички. Запам'ятай, як змінюються (чергуються) ці приголосні звуки в словах.

Вухо — вушко — у вусі
[х] — [ш] — [с']

Рука — ручка — на руці
[к] — [ч] — [ц']

Нога — ніжка — на нозі
[г] — [ж] — [з']

- 4 Прочитай слова. Назви звуки, які чергуються. Доповни таблицю прикладами.

[к] — [ч] — [ц']	[г] — [ж] — [з']	[х] — [ш] — [с']
Око — очі — в оці	Берег — бережок — на березі	Пух — пушок — у пусі
Ріка — річка — у ріці	Пиріг — пиріжок — у пирозі	Муха — мушка — на мусі
Молоко — молоч- ний — на молоці	Друг — дружок — друзі	Горох — горошина — на горосі

Довідка. Крига — крижаний — на кризі, мураха — мурашка — на мурасі, дорога — доріженька — на дорозі, капелюх — капелюшок — на капелюсі, поріг — поріжок — на порозі, рука — ручка — у руці, птах — пташина — на птасі.

- 5 Спиши, розкриваючи дужки. Зміни слова так, щоб відбулося чергування. Користуйся таблицею, поданою в завданні 4.

Зразок. У татовому оці.

Мамині (око), бабусині (пиріг), дідусь на (берег), мураха на (горох), млинці на (молоко), сом у (ріка), варення на (муха), мої (друг), (увага) учень.

Авторська казка. Докладний переказ

- 1 Тема і головна думка. Заголовок. Проблема. Характеристика персонажів. Послідовність подій. План.

ТРАМВАЙ І ЩИГЛИК

Частина 1 Був собі в Києві Трамвай. Не звичайний дзвінкий Трамвай, що возить людей, а той, що ремонтує трамвайні колії, перевозить важкі рейки і просмолені шпали.

Частина 2 Трамвай безперервно подорожував. А як він дзенькав, клацав, бамкав на стиках! Люди злякано тулилися до будинків. Домашні господарки **МИТТЮ** зачиняли вікна. Собаки ховалися у **підворіття**, а кицьки видряпувалися з переляку аж на вершечки дерев. Усі були страшенно незадоволені. Окрім самого Трамвая.

— Ану вас, — гуркотів Трамвай. — Мені все одно. Їздиш, куди відправлять, щось допомагаєш ремонтувати. А потім усі про мене забувають. Навіть водій їде собі геть додому. А ти стій у депо, наморений од цілоденної біганини. А ледь фари заплющиш — знову ганяй туди-сюди.

Частина 3 Одного разу Трамвай забувся в недовгій сні, як раптом прокинувся — щось його лоскотало. Це був... Це був Щиглик! Він ладнав із **гілля** під стелею кабіни... гніздечко! Трамвай першої миті аж розгубився з подиву.

— Ти що це надумав? У транспорті гніздо лаштуєш? Звідки ти взявся?

— А я до вас із Ботанічного саду прилетів! Чув, вам одному не дуже... Якщо не заперечуєте, давайте дружити!

— Еге ж, коли так...— сказав Трамвай. — Але знай: мені подобається їздити з гуком, стукотіти колесами по рейках. Ось таку музику я найбільше люблю, а не пташину!

— Ой-ой! Ти ж розвалиш мені гніздо! — занепокоївся Щиглик. — А я чекаю Щиглиху з яєчком!

«Ну от! — подумав Трамвай. — Що я вам усім — гуртожиток?» Але він не сказав цього вголос — його новий знайомий враз так дзвінко заспівав... Він кликав Щиглиху. І вона не забарилася. Прилетіла саме тоді, коли Трамвай вирушив за своїм маршрутом.

Частина 4

Дивно — того ранку Трамвай не бамкав колесами по рейках, не вищав на поворотах. Собаки не тікали в підвороття, кицьки не дряпалися з переляку на дерева, а вікна в місті були відчинені навстіж! Бо всі слухали... Адже Щиглик і Щиглиха, тільки-но Трамвай рушив, усілися на довгу блискучу трубку під стелею Трамвая, як на жердинку, й заспівали!

Частина 5

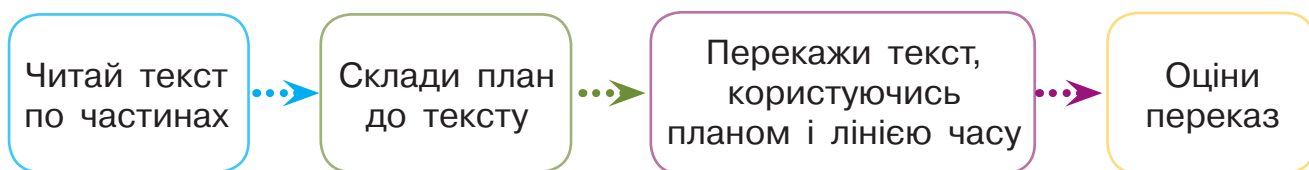
І з того самого ранку вже ніхто не впізнавав нашого Трамвая. Він ніжно проходив стики, ніколи не вищав на поворотах. Адже тепер у нього були справжні друзі: вони його ніколи не полишали.

Коли ж у гніздечку з'явилися щиглята, яких чудесних пісень стала виспівувати дружна пташина сім'я! А Трамвай легесенько вистукував їм у такт на стиках. І всі в місті ще здалеку помічали той Трамвай, усміхалися йому і називали пташиним.

Юрій Ярмиш

- Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Яка проблема порушується в казці? Розкажи про персонажів. Чому Трамвай змінився? Що потрібно тобі, щоб ти міг/могла змінюватися?

- Підготуйся до докладного переказу тексту.

Як працювати з частиною тексту

- Працюй у парі!
- Прочитай частину тексту.
- Поясни незрозумілі слова.
- Обговори. Про що ти прочитав/прочитала? Яка головна думка?
- Постав запитання, якщо щось у тексті незрозуміло.
- Визнач ключові слова. Запиши.
- Запиши одним реченням чи сполученням слів, про що йшлося в цій частині тексту. Це перший пункт твого плану.
- Запиши слова, які б хотів/хотіла використати для переказу.

- Докладно перекажи казку за планом і лінією часу.

Письмо для себе.

Чого навчила мене ця казка?

ЩО Я ЗНАЮ/УМІЮ?

- 1 Виконай звуко-буквений аналіз слів: тюлень, ягідка, дзьоб.
.....
- 2 Зміни слово так, щоб змінився голосний звук у корені слова. Підкресли голосні звуки, які чергуються.
Зразок. Кіт — коти.
Ніч, стіл, ножі, осені, гусені, корені.
.....
- 3 Утвори групи слів. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.
Зразок. Луг — лужок — на лузі.
Нога, рука, муха, пух, ручка, пушинка, на мусі, сніг, на носі, мушка, сніжинка, у руці.
.....
- 4 Добери перевірні слова й устав букви **е** чи **и**.
Зразок. Клен — кленовий.
Гл..бокий, т..мніє, ш..рокий, кр..ло, в..шневий, м..довий.
.....
- 5 Спиши, розкриваючи дужки.
К(е,и)шеня, м(е,и)даль, д(е,и)ректор, боро(дь,ть)ба, кор(е,и)дор, м(е,и)тал, ні(х,г)ті, кі(х,г)ті, про(зь,сь)ба.
.....
- 6 Запиши п'ять назв тварин за абеткою. Поділи слова для переносу.
.....
- 7 Напиши, як ти вчився/вчилася переказувати тексти. Які були труднощі і як ти їх долав/долала?

Однозначні і багатозначні слова

Більшість слів щось означають, тобто мають **лексичне значення**. Слова-помічники *і, біля, на, поперед* лексичного значення не мають.

Якщо слово має одне значення, його називають **однозначним**. Якщо два чи більше — **багатозначним**.

- 1** Назви однозначні і багатозначні слова. Як їх розрізнити? Склади речення з кожним словом.

БОРЩ

Рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додаванням картоплі та різних приправ.

БАНДУРА

Український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми.

БАРАБАН

1. Ударний музичний інструмент.
2. Деталь у різних машинах і механізмах.

Щоб дізнатися значення слова, розгорни тлумачний словник.

- 2** Допиши слова в кожну групу. Які це слова — однозначні чи багатозначні?

Професії: лікар — лікарка, ...

Жителі міст: киянин — киянка, ...

Тварини: бджола, ...

Рослини: береза, ...

Назви людей за професіями, місцем проживання, назви рослин і тварин, назви днів тижня і місяців, як правило, — однозначні слова.

- 3 **Гра «Хто більше?»** Люди знають різну кількість слів. Дізнайся про свій словниковий запас. У парі називайте по черзі слова з однієї теми. Запишіть одну тематичну групу слів.

Назві
дерева.

Липа, клен, горобина...
Назві види транспорту.

Довідка. Звірі, птахи, комахи, квіти, кущі, міста, річки, імена, одяг, посуд, взуття, меблі, шкільне приладдя.

- 4 Запиши сполучення слів у різні стовпчики, розподіляючи їх за значенням. Яким є слово **земля** — однозначним чи багатозначним?

Земля — планета

Земля — ґрунт

Земля — країна, край, держава

Рідна земля, родюча земля, блакитна Земля, пухка земля, копати землю, супутник Землі, мерзла земля, падали на землю, топтати землю, чужа земля, далека земля.

Письмо для себе. Запиши рецепт борщу, який варять у твоїй родині. Укажи інгредієнти (продукти) і послідовність приготування.

Власне українські слова та слова з інших мов

У мові є різні слова. Ти знаєш власне українські слова. Наприклад, гопак, бандура, борщ. А є слова, які «прийшли» до нас з інших мов багато років тому і стали вже для нас звичними. Також є ті, які з'явилися зовсім недавно.

- 1 Прочитай слова, які «прийшли» до нас з інших мов. Запиши спочатку ті, які для тебе є вже звичними. Потім ті, значення яких тобі потрібно уточнити. Знайди тлумачення цих слів в інтернеті.

ДАВНЬОГРЕЦЬКА

огірок,
троянда

ПОЛЬСЬКА

гудзик,
лялька

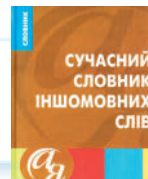
АНГЛІЙСЬКА

джем, сайт, акаунт, блог,
меседж, фейк, емодзі

Про слова, які «прийшли» до нас з інших мов,
ти можеш дізнатися зі словника іншомовних слів.

- 2 Це колекція речей, які вміють говорити. Що вони можуть розповісти про себе? Назви кожну річ словом. Придумай розповідь про речі від їхнього імені. Почни так: «Я — мінісігвей. Я потрібний для того, щоб...».

- Які речі вже вийшли з ужитку, і ми не користуємося цими словами в повсякденному житті?
- Якими предметами ми користуємося, але називаємо їх по-іншому? Чому?
- Як виникають нові слова? Чи можна сказати, що в мові стає дедалі більше слів? Чому?
- Завдання на вибір.

1. Склади речення з двома словами на вибір.

2. Склади два речення з однією парою слів.
Наприклад, ложка — жиця.

3. Склади список назв предметів, які з'явилися недавно.

- 3 Факти і думки.

КІБОРГИ

Слово **кіборг** утворене скороченням двох слів **кібернетичний** (який управляє складними системами) і **організм** (тіло живої природи). У фантастичних творах кіборгами називали організми, у живому тілі яких є ще механічні і/або електронні органи. Наприклад, людина, що має металеву руку, яка може робити все, наче справжня. Або людина, якій штучно збільшили фізичну стійкість чи пам'ять. Це люди, які стали незвичайними, з більшими можливостями.

Під час оборони Донецького аеропорту кіборгами почали називати українських воїнів. Мужніх, хоробрих, сміливих. Вони стали легендою військової доблесті України. Про них говорили: «Кіборги витримали, не витримав бетон». Словник «Мислово» назвав слово «кіборг» словом 2014 року.

- Як ти думаєш, чому захисників Донецького аеропорту назвали кіборгами?
- Стисло запиши інформацію з тексту в таблицю.

	Це мене здивувало	Є запитання
Інформація, яку я знав/знала		
Інформація, яку я дізнався/дізналася		
Хочу дізнатися більше про...		

Омоніми і багатозначні слова

- 1 Прочитай, про що думають діти. Чому вони не порозумілися? Слово **чайка** — омонім чи багатозначне слово? Чому?

Я читала про чайки. Вони дерев'яні, без палуби, зі щоглою та вітрилами. Нагадують величезну колоду. На них можна було розмістити близько 70 запорозьких козаків.

Чайки живі і літають.

Слова **чайка** (корабель) і **чайка** (птах) — омоніми. Вони однаково вимовляються і пишуться, але мають різне значення.

Омоніми слід відрізнати від багатозначних слів. Багатозначні слова називають предмети, схожі за значенням, омоніми — різні за значенням. У багатозначному слові одне значення основне, інші — побічні.

- 2 Порівняй багатозначні слова й омоніми. Яке основне значення є в цих багатозначних словах?

Багатозначні слова		Омоніми	
 крило (літака)	 крило (птаха)	 лисичка (тварина)	 лисичка (гриб)
 ключ (скрипковий)	 ключ (замковий)	 равлик (символ)	 равлик (тварина)

Ти можеш визначити, є слово багатозначним чи омонімом, за тлумачним словником. Розглянь і порівняй дві словникові статті. Зроби висновок.

Багатозначне слово	Омонім
Крило 1. Крило — літальний орган птахів, ссавців, деяких звірів. 2. Нерухома поверхня літака. 3. Бокова частина будівлі.	Лисичка <i>Лисичка 1.</i> Зменшено-пестливе до лисиця . <i>Лисичка 2.</i> Їстівний гриб.

- 3 Утвори пари зі сполучень слів. Запиши. Яке словосполучення ти можеш записати двічі? Чому?

Зразок. Моторний човен — моторний хлопець.

Годували равлика, дівоча коса, руда лисичка, гостра коса, їстівна лисичка, напишу равлика, розпечена лава, дерев'яна лава, залізна руда.

- 4 Спочатку запиши речення до першого малюнка, потім до другого. Постав наголос у слові **замок**. Яким реченням можна підписати обидва малюнки? Чому?

1. У замку жила принцеса. 2. Я замикаю двері на замок. 3. Замок був великий. 4. Замок відмикався ключем.

1

2

Говори правильно.

Зачиніти вікна, двері. **Замкнути** замок.

- 5 Спиши. Підкресли омоніми. Поясни, чим ці омоніми відрізняються від тих, які були в завданні 4.

Я kota шукав уранці
І знайшов його у ранці.

Їжачиха сину шила
Чобітки без голки й шила.

Ігор Січовик

Письмо для себе. Уяви, що ти живеш у замку. Опиши його.

Пряме і переносне значення слів. Народна легенда

Багатозначні слова можуть уживатися в прямому і переносному значеннях. →

- 1 Поясни, у яких випадках слово **голова** вжито в прямому значенні, а в яких — у переносному. Склади три речення зі словом **голова** так, щоб у кожному реченні воно вживалося з різним значенням.

ГОЛОВА

Частина тіла
людини або
тварини

Основне, головне
в чому-небудь.

Наприклад:

Хліб —
усьому голова.

Голова колони

- 2 До кожної пари слів — назв предметів добери слова — назви ознак.

Зразок. Золоте серце, кам'яне серце.

Руки, серце, ніж, погляд, голова.

Довідка. Золотий, гострий, кам'яний, залізний, сумний, веселий, оксамитовий, розумний, великий.

- У якому значенні ти вживаєш слова — назви ознак?
-

- 3 Народна легенда. Тема. Головна думка. Проблема. Характеристика персонажа. Переказуємо стисло.

Народна легенда — це розповідь про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.

КАМ'ЯНА ГОЛОВА

Українська легенда

- Як ти думаєш, про що йтиметься в легенді? Чому? Поясни свою думку. У якому значенні — прямому чи переносному — вжито слово **кам'яна**?

Колись у давнину на нашу землю напали чужинці. Зникли радість, сміх, веселощі, щастя. Списи і стріли, налітаючи на панцир чужинця, падали додолу, не ранивши тіла. Чорна навала несла в села ридання і стогін, дими пожеж закривали сонце.

Напасників у кожній оселі зустрічали косами й топірцями, кожний волів ліпше померти, ніж віддати свою матір, братів і сестер на наругу, ніж плестись на прив'язі за чужим возом у неволю.

Лише один Архип, хоча й був найсильнішим парубком у селі, не захотів захищати оселю і матір. Зачувши стукіт копит, він кинув топірець і мерщій побіг до гір. І ні плач, ні смертельний стогін за спиною, ні спалахи пожеж не зупинили Архипа. Він навіть не відчув сорому і стида, коли з-за скелі побачив, як рідна ненька падала, скошена стрілою.

Безмежний страх гнав його через урвища й потоки, через ведмежі лігвища і чагарі геть від побоїща, від битви. Він біг день, біг ніч, не чуючи землі під ногами, аж поки сили не вічерпались. А потім упав ниць на землю...

- Про що ти дізнався/дізналася? Чому Архип утік із села? Яка проблема порушується в легенді? Що з ним буде далі? Чому?

Довго лежав без тям. Аж нарешті почув голос:

— Гей, *легеню!* Хто ти і куди йдеш? Може, допомоги потребуєш? — голосу втірила гірська луна. То питала стара, посріблена сивиною ялина. Архип став розповідати про *навалу орд*, про спалене село і про матір. Ялина вислухала, похитала кроною і задумалась.

Нарешті запитала:

— Скажи, горе-легеню, яке у твоєї матері обличчя було, коли ти її покидав?

Той мовчав.

— Мовчиш? Тоді, може, ти пам'ятаєш, який колір очей у твоєї матері?

Втікач не відповідав. Він ніколи не заглядав пильно в очі неньці, ніколи не допомагав їй у важкій праці.

— Твоє серце порожнє. Ти не любив свого краю, своєї оселі. Ти не шанував навіть неньки. Ти *віддав її на поталу* ворогам, рятуючись у горах. Розступіться, скелі, і поглиньте того, що не мав Вітчизни. Хай лише кам'яна голова стирчить край *плаю*, нагадуючи іншим про того, котрий не знав материнських очей.

З гуркотом розступилися скелі, і полум'я вдарило в небо...

- Що буде далі? Придумай кінцівку.

- Що ти відчуваєш? Чому?
- Склади запитання до тексту. Дай на них відповіді.

Хто?

Що?

Де?

Коли?

Який?

Як?

- Охарактеризуй персонажа, відповідаючи на запитання.

Як виглядає?

Що і як говорить?

Як ти ставишся до персонажа?

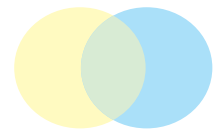
Що робить?

Про що думає? Чому?

- Прочитай риси характеру. Розкажи, яким був Архип. Гострий розум, заяча душа, кам'яне серце, золоті руки, розумна голова, лєвова відвага, м'який характер. Спиши, дописуючи слова — назви ознак. *Зразок.* Заяча душа — боягузливий.

- Утвори пари слів, близьких за значенням, і запиши. Сором, чагарник, збентеження, мерщій, плач, стид, урвище, ніяковість, ридання, швидко, провалля, кущі.

казка легенда

- 4 Порівняй казки і легенду. Чим вони відрізняються? Що в них спільне? Створи діаграму Венна.

Синоніми. Українські народні казки

Синоніми — це слова, різні за звучанням і написанням, але однакові або близькі за значенням.

- 1 Знайди синоніми та запиши парами. До якого слова немає синоніма? Добери його. Склади коротку історію про кота, уживаючи синоніми.

великий

спить

дрімає

живиться

пухнастий

голодний

уминає

картопляники

їсть

гладкий

сердечний

чималий

добрий

деруни

неситий

товстий

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Найдавніші казки — це казки про явища природи і небесні світила. У казках вони розмовляли, думали, відчували. Цими казками люди намагалися пояснити явища природи.

Казки про
явища природи

Казки про
диких тварин

Казки про
свійських тварин

Коли люди почали полювати на звірів, то стали складати казки про диких тварин, щоб розповісти про їхні звички і як діяти в разі зустрічі з ними. Згодом люди приручили диких тварин. З'явилися казки про свійських тварин, які діяли спритніше, хитріше, ніж дикі.

- 2 Народна казка про тварин. Тема. Головна думка. Передбачення за заголовком. План. Переказуємо. Театралізуємо.

ПАН КОЦЬКИЙ

зачин

- Як ти думаєш, про що йтиметься в казці? Чому?

В одного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити.

От хазяїн його взяв та й вивіз у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати, — нехай лучче в лісі ходить». Покинув його й сам поїхав.

Подія 1

Приходить до кота лисичка та й питає його: «Що ти таке?»

А він каже: «Я — пан Коцький». Лисичка й каже: «Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду». Він і згódився. Веде його лисичка до своєї хати, — так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

головна
частина

Подія 2

От якось зайчик побачив лисичку та й каже їй: «Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на дівіткі». А вона йому: «Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве». Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Зійшлися вони докўпи, стали думати, як би побачити пана Коцького.

- Що відбулося? Чому лисичка відмовила зайчику? Чому зайчикові та іншим звірям хотілося побачити пана Коцького? Що буде далі?

Подія 3

Ось звірі кажуть: «Зготуймо обід!» І взялися міркувати, кому по що йти.

Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

— А я піду по буряки і картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капусти.

От зварили обід та почали радитись, кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь, кабан і вовк не захотіли йти до пана Коцького і кликати його на обід. Запросив зайчик. А лисичка попередила, щоб усі поховалися, бо пан Коцький може усіх розірвати.

Подія 4

Прибігає зайчик назад та й хвалиться:

— Ховайтесь, — казала лисичка, — бо він як прийде, то розірве нас.

Звірі й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан заривається у хмиз, а зайчик лізе в кущ.

- Що відбулося? Чому ніхто зі звірів не хотів звати пана Коцького на гостину? Чому лисичка порадила всім сховатися? Що буде далі?

Подія 5

Коли це веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до столу, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже: — Ня-у!.. Ня-у!.. Ня-у!..

А ті думають: «От вражого батька син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Виліз пан Коцький на стіл та почав їсти, аж за вухами лящить. А як наївся, то так і простягнувся на столі. А кабан лежав близько столу в хмизі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і крутнув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться та навіть! Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево та й подерся туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву, та до такого доліз, що й дерево не здержало — так він додолу впав — гуп! — та просто на вовка,— мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко. Заєць і собі за ними — забіг не знаєть куди...

кінцівка

А потім посходились та й кажуть: «Такий малий, а нас усіх ледь не поїв!»

- Розглянь лінію часу. Склади план казки. Перекажи казку докладно за планом.

- Запиши синоніми до слів із казки. Яку роль відіграють синоніми в мовленні?

Скóчив, дременúть, клікати, згодився, старий, малий.

- Спиши, замінюючи слово **каже** синонімами. Як змінилося речення? Чому?

А кіт **каже**: «Я — пан Коцький». Лисичка й **каже**: «Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду».

Довідка. **Кáже** — говорить, белькотить, горлає, лопотить, шепоче.

Антоніми. Українські героїко-фантастичні народні казки

Антоніми — слова з протилежним значенням.

- 1 Розглянь малюнок. Що відбувається? Чи знаєш ти цих казкових персонажів? Чому Змій бореться з богатирем?

Утвори пари слів-антонімів і запиши їх. Склади речення з однією парою слів на вибір.

Говори правильно.

Богатір — сильний і відважний герой.

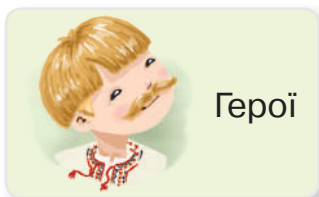
Багатір — заможна людина, багатій.

- 2 Прочитай текст. Перекажи в парах. Які герої діють у казках? Чому їх називають злотворцями і добротворцями? Як ти розумієш ці слова?

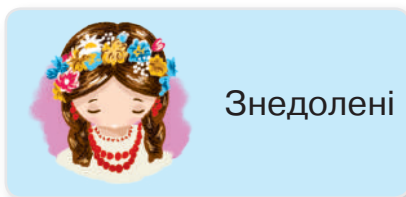
ПРО КАЗКИ

У прадавні часи казки не стільки розважали людей, скільки пояснювали світ і застерігали від помилок. У чарівних казках діяли герої, які захищали знедолених та боролися зі злотворцями (від слів *творити зло*). Наприклад, герой б'ється зі злим Змієм, щоб захистити та визволити з полону дівчину.

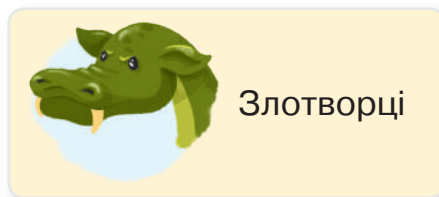
Найвідоміші злотворці українських казок: Змій, Кобиляча Голова, Баба Яга, Кощій, мачуха. Добротворці — богатирі. Найвідоміший з них — Котигорошко. Боротися зі злом героям допомагали тварини-помічники: миша, риба, сокіл, заєць.

Герої

Знедолені

Злотворці

- 3 Народна героїко-фантастична казка. Тема і головна думка. Проблема. Богатирі як головні персонажі казки. Переказуємо. Читаємо в особах.

КОТИГОРОШКО

(Уривок)

Був собі один чоловік і мав шестеро синів та одну дочку. Пішли сини в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. А дорогу впізнала по борозні, що вони залишать. А Змій, що жив у лісі, проорав борозну до своїх палаців. От сестра і зайшла до Змієвого двора. Там її Змій і вхопив.

Брати пішли визволяти сестру Оленку, але Змій їх переміг і кинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів — нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі. Жінка з'їла горошину. Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком. Росте та й росте той син, як з води, — не багато літ, а вже великий виріс.

Одного разу батько із сином копали колодязь, докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька, у матері:

— Десь повинні бути в мене брати й сестра?

— Була, синку, у тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

— Ну, — каже він, — так я ж піду їх шукати.

Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй, — каже, — мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко ту булаву, кинув угору та й каже до батька:

— Ляжу я спати, а ви мене збудить, як летітиме булава через дванадцять діб.

Та й ліг. На тринадцяту добу гуде та булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, булава ударилась об нього і розскочилась надвоє.

— Ну, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестру — треба скувати іншу, — каже Котигорошко.

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знову на дванадцять діб. На тринадцяту добу летить та булава назад, реве — аж земля дрижить. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця. Булава як ударилась об нього — тільки трошки зігнулась.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру.

Узяв ту булаву і пішов. Коли приходить до великого двора. Змія нема, Оленка вдома.

Оленка розповіла Котигорошкові про братів, що сидять у темниці, та Змія, який дуже сильний.

Котигорошко сів на вікні, дожидається. Прилетів Змій.

— Ге, — каже, — людський дух пахне!

— Де б то не пах, — каже Котигорошко, — коли я прийшов.

— Агов, хлопче, а чого тобі тут треба?
Битися чи миритися?

— Де то вже миритися — битися! — каже
Котигорошко.

— Ходім же на залізний тік!

Прийшли. Змій і каже:

— Бий ти!

— Ні, — каже Котигорошко, — бий ти спочатку!

От Змій як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як махнув булавою, як ударив Змія — ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався Змій, ударив Котигорошка — і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс Змія загнав у тік, ударив утретє — зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки ще живі. Забрав їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в Змія, та й пішли додому.

Дорогою додому усі зупинилися на відпочинок. Котигорошко заснув, а брати прив'язали його ликом до дуба, щоб не вирвався, — щоб його звір розірвав. Прийшли брати із сестрою додому і дізналися, що Котигорошко їхній брат. Не встигли вони його розв'язати, як він сам звільнився і пішов у світ.

Чому?

- Чому Котигорошко вирішив викувати булаву?
- Чому Котигорошко бився зі Змієм?
- Чому брати залишили Котигорошка в лісі?

- Як ти думаєш, що трапилося з Котигорошком далі? Знайди казку в інших джерелах і дочитай до кінця.
- Розкажи про Котигорошка за схемою.

Як виглядає?

Що робить?

Що і як говорить?

- Випиши антоніми парами. Які слова характеризують Котигорошка?

Сміливий, кмітливий, слабкий, обережний, безстрашний, чесний, сильний, мужній, хоробрий, злий, добрий, боязкий, розумний, необачний, брехливий.

- Випиши з тексту уривок, який тобі найбільше сподобався.

Що я знаю/умію?

- 1 Випиши речення зі словом **корінь**. Укажи, у якому лексичному значенні вживається слово **корінь** у кожному з речень. Яке це слово — однозначне чи багатозначне?

В Україні вирощують цукровий буряк. Його корінь, коренеплід, **солодкий**. З цукрового буряка виготовляють цукор. Слова «цукор» і «цукровий» мають однаковий корінь. Цукор є коренем проблеми пошкодження зубів. Тому іноді лікарі видаляють зуби з коренем. Не їж багато солодощів! Бережи здоров'я!

Довідка. Корінь — частина рослини. Корінь — частина зуба. Корінь — головна частина слова. Корінь — головна причина чого-небудь.

- Допиши до виділеного слова синоніми і антонім.
- З виділеним словом склади речення, уживаючи його в переносному значенні.

- 2 Запиши «солодкі» слова. Поясни свій вибір.

Зразок. Солодкі слова: цукерка, дякую, ...

- 3 Доповни тематичну групу слів. Назви слова, які є однозначними.

Назви днів тижня: понеділок, ...

Назви місяців: червень, ...

- 4 Запиши словосполучення в таблицю.

Пряме значення →	Переносне значення →

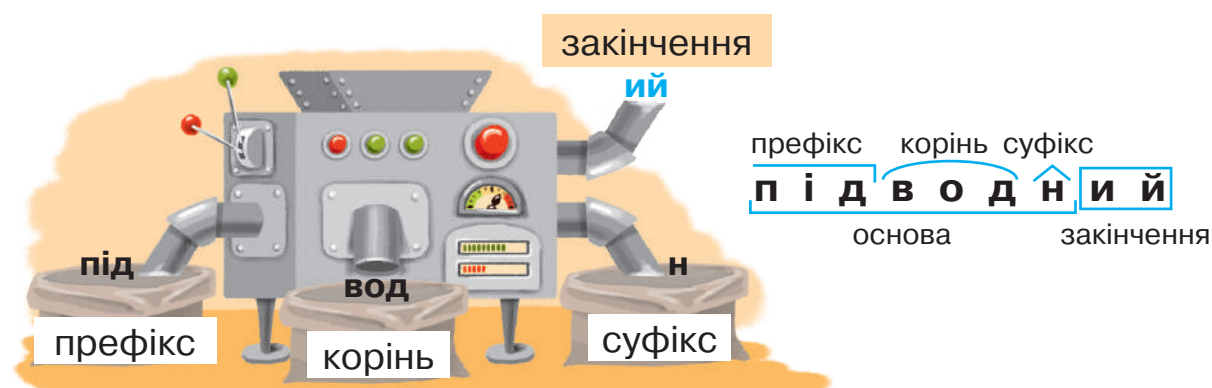
Кам'яний будинок, кам'яне серце, гостре лезо, гостре слово, м'яка подушка, м'яка вдача.

- 5 Запиши синоніми до слів: сміх, мужній, каже.

- 6 Запиши антоніми до слів: день, добро, життя, любов, радість, сміх, щастя, закривати, давати, вигравати, купувати, додавати, залазити.

Ти знаєш, що будь-який комбайн складається з різних механізмів. Кожний механізм потрібний, щоб щось робити. Наприклад, у кухонного комбайна є механізми для різання овочів і фруктів, збивання вершків, замішування тіста тощо. Завдяки цьому можна швидко приготувати торт. Слова також складаються з частин. Уяви чарівний комбайн, який може створювати слова з різних частин: **кореня**, **префікса**, **суфікса**, **закінчення**. Ти можеш навчитися ним користуватися: «розбирати» слово на частини (виконувати розбір слова за будовою) і «збирати» слово з різних частин (утворювати слова).

Закінчення слова

1 Прочитай словосполучення і речення. Що не так? Що потрібно зробити, щоб «зв'язати» слова між собою? Запиши правильно.

*Хвіст собака, грає з собака, мили собака.
Ми побачити великий собака.*

- Підкресли слова, які змінилися. У кожному слові познач частину, яка змінилася .

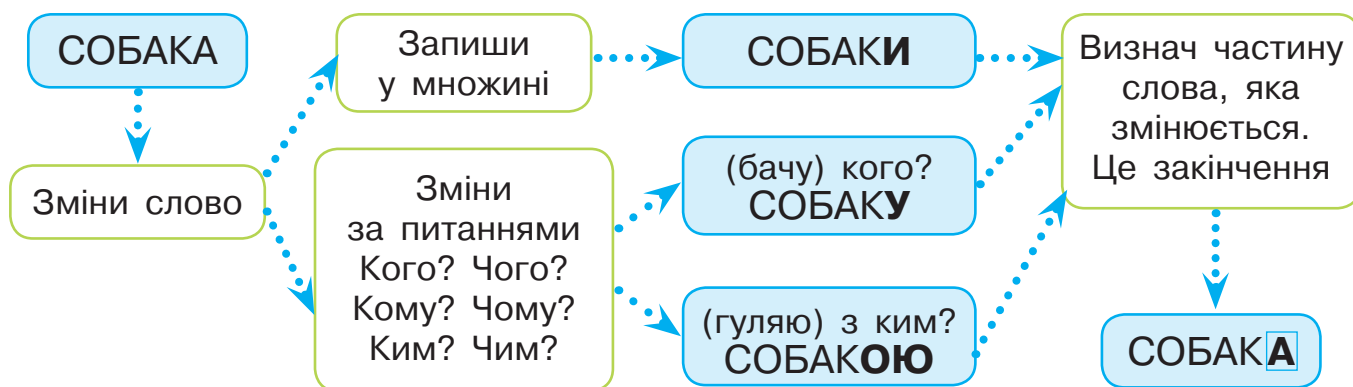
У більшості слів є частина слова, яка змінюється. Вона стоїть наприкінці слова, ніби закінчує слово. Це закінчення.

Закінчення — це змінна частина слова. Закінчення слугує для зв'язку слів у словосполученні, реченні. Закінчення позначається так: **собак**.

Як визначити закінчення слова

- 2 Зміни слова за зразком. Постав наголос. Визнач закінчення.

Квітка, дерево, галявина, білка, лисиця, земля.

Однина	Множина
поле	поля
трава	трави

- 3 Доповни словосполучення словами з довідки. Змінюй у словах закінчення. Познач закінчення .

Гуляю (з ким?) ..., вітаюся (з ким?) ..., допомагаю (кому?) ..., лежить (на чому?) ..., миє (кого?) ... , читає (кому?) ..., висить (на чому?) ..., бачити (кого?) ..., чай (без чого?) ... .

Довідка. Собака, метелик, полиця, стіна, цукор, бабуся. дідусь, брат, сестра.

- Склади речення з двома словосполученнями.

- 4 Спиши речення, розкриваючи дужки. Познач закінчення.

Уранці на траві заблищала (роса). Давно (роса) не було. Побачила я (роса) і подумала: «Гарний буде день. Сонячний». А ще є прикмета: умиєшся (роса) і вродливою будеш.

Закінчення, не позначене буквою, називають **нульовим**.

У словах сад, ліс — нульове закінчення.

5 Спиши. Познач нульове закінчення.

Ліс — лісу, лісом, сад — саду, садом, грак — грака, граку, дощ — ..., сніг — ..., град — ..., парк — ... .

Розрізняй форму слова і споріднені слова

Ти змінюєш закінчення у словах, щоб «зв'язати» слова між собою. Таким чином ти утворюєш нову **форму** слова.

Собаки — собаку. Змінилося закінчення. Це дві форми слова **собака**.

Собака — собачий. Це споріднені слова. Змінилося значення слова. Собака — свійська тварина. Собачий — такий, що належить собаці. Наприклад, собачий хвіст.

6 Запиши форми слова і споріднені слова.

Лис, коза, тигр, гуска.

Слово	Форма слова	Споріднені слова
Лев	Лева, левом	Левиця, левеня

Редагуємо.

Надворі собачий холод. Я взуваю тепла куртка, вовняна шапка, рукавичка.

Письмо для себе.

1. Я хочу завести собаку, тому що...

2. Я думаю, що потрібно дбати про тварин, тому що...

Основа слова

1 Спиши, дописуючи у словах закінчення. Познач закінчення.

Читаю казкуу, ілюстрація до казк..., вечір з казк..., слухаю казк..., чарівна казк.. .

- Чи можна зрозуміти значення слова, якщо закінчення не дописане? Чому? Як називається частина слова без закінчення?

Основа слова — частина слова без закінчення.
Основа слова містить лексичне значення слова.
Основу слова позначають так: _____

Як визначити основу слова

Визнач
закінчення слова

казк**а**

Визнач частину слова без
закінчення. Це основа слова

казка

- 2 Спиши. Визнач закінчення й основу слів.

Борода, голова, ліс, чарівник, зоря, папуга, серце.

- 3 Прочитай. Визнач, що для тебе було відомим, а що — ні.

Леся Українка. З 13 років цим псевдонімом підписувала свої твори українська письменниця Лариса Косач. Лесею письменницю називали вдома. А Українка, мабуть, тому що її дядько Михайло Драгоманов підписувався як «Українець». А дівчинка хотіла в чомусь бути схожою на нього. Перший вірш «Надія» Леся написала в 9 років, який ще не підписала як Леся Українка.

Ти прочитаєш казку Лесі Українки про Оха. Ох — давньо-слов'янська міфічна істота, правитель Лісового Царства. Оха уявляли як діда низького зросту, зеленого кольору, з довгою бородою. З'являється він на пеньку нізвідки після того, як хтось, сівши на пеньок, вигукне «Ох!»

4 Казка. Віршована форма. Народна легенда як основа казки. Час і місце дії. Художні засоби. Ставлення автора до персонажа. Читаємо виразно.

КАЗКА ПРО ОХА-ЧАРОДІЯ

В тридев'ятім славнім царстві,
де колись був цар Горох,
є тепер на господарстві
мудрий пан, **вельмóжний** Ох.
Сам той Ох на **корх** заввишки,
а на **сáжень** борода,
знає край і вдовж і вшіршки,
і кому яка біда.
Чи хто правий, чи неправий,
чи хто прийде сам, чи вдвох, —
всіх приймає пан ласкавий,
тільки треба мовить: «Ох!»
На зеленому горбочку
спершу він людей приймав,
потім сів у холодочку,
звідти голос подавав.
А як з ранку та й до ранку
стали люди обридáть,
Ох зробив собі **землянку**,
Оха більше не видать.
Але хто те місце знає,
де **трухлявий** пень і мох,
той приходить і волáє
або й тихо каже: «Ох!»
Хоч би навіть ненароком
теє «ох!» промовив ти,
знай, що вилізе те боком, —
воріттá вже не знайти!
Бо зтягне з головою
трясовіця мохова
і з душею, ще живою,
під землею похова.

Під землею ж там — **палáти**,
де вельмóжний Ох сидить,
гарні, пишні кімнати,
срібло-злото скрізь ряхтить;
дорогії самоцвіти,
наче зорі, миготять,
скрізь заморські дивні квіти,
по клітках пташки сидять;
золотії грають рибки
в кришталевих скриньочках;
і ведмеді ходять дїбки
в рукавичках, **жупанкáх**.
Враз тебе там обморóчать
блиск і пахощі міцні,
попугаї заторóчать
приказки якісь дивні.
І безглузді очі втупить
в тебе рибка, мов **чигá**...
Тут ведмедів гурт обступить,
кожен лапу простяга, —
той бере тебе за руку,
той торкає за плече;
боронь боже ворухнутись! —
кров одразу потече.
Бо крізь білі рукавички
враз проб'ються пазурі
гачкувáті, мов гаплічки, —
так і вп'ються, мов щурі.
Тож, коли вже раз попався, —
наче в пастку бідна миш, —
то сиди, мов прикувáвся,
не рушай, мовчи та диш!

Вийде Ох: «Вітай в гостині!
 Чи волієш нам служити?
 Чи волієш, може, нині
 головою наложити?»
 Скажеш: «Я служити не згоден», —
 зараз цок тебе в лобок,
 якщо ти носиш не годен
 рукавички й жупанок.
 Стань на службу —
 подарують рукавички й жупанець,
 привітають, пошанують, —
 тільки ж там тобі й кінець!
 Вічно будеш пробувати
 у підземному дворі,
 більш тобі вже не видати
 ані сонця, ні зорі.
 Де торкнешся — всюди брами,
 під замком та під ключем...

Десь далеко хтось часами
 озивається плачем.
 Спів на плач відповідає,
 плач на спів, так без кінця...
 Кажуть, **бранка** там ридає,
 жде юнака-молодця;
 коло неї там Жар-птиця
 співом душу потіша,
 та сумна міцна темниця,
 смутна в дівчини душа.
 Якби хтів їй волю дати
 хто з хоробрих юнаків,
 мусить перше розрубати
 сімдесят ще й сім замків...
 Вже вам казка обридає?
 Що ж! Хто має **кладеніць**,
 хай замки ті розрубає, —
 буде казочці кінець!

- Що тебе здивувало в казці? Яким був Ох?
- У вірші багато слів, які вже вийшли з широкого вжитку. Перечитай вірш кілька разів та з'ясуй значення слів, які ти не розумієш.
- Прочитай опис палат Оха. Чи хотілося б тобі там залишитися? Чому? Що радить авторка тим, хто хоче залишитися в Оха?
- Опиши палати Оха своїми словами. Що там є?

- Розподіли слова на групи. Яка група об'єднує споріднені слова, форми слів? Запиши слова групами. Познач основу і закінчення.
 Ліс, казкою, землею, лісний, казка, земля, лісовик, лісовий, зоря, зіронька.

Письмо для себе. Уяви, що ти опинився/опинилася перед Охом. Що б ти зробив/зробила?

Корінь слова. Споріднені слова

1 Спиши. Визнач закінчення й основу слів.

Ліс, лісник, проліска, перелісок.

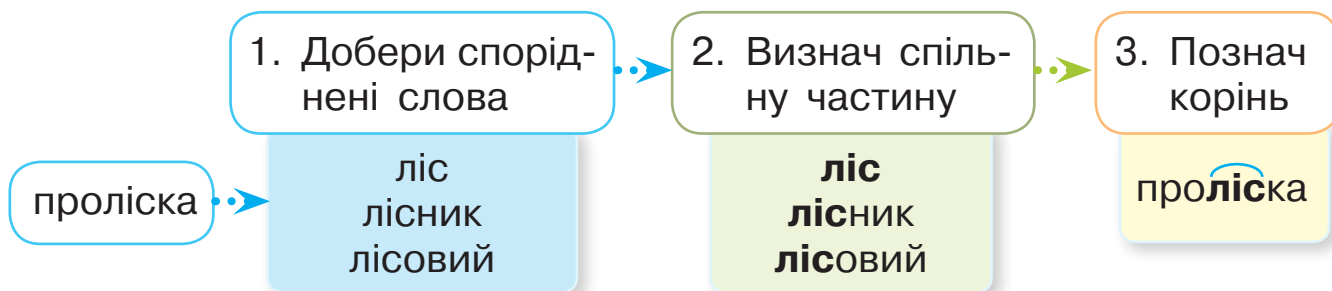
- Яка частина слів спільна? Яке значення має спільна частина слів?

Споріднені слова мають спільну частину — корінь. У корені «зберігається» лексичне значення, яке об'єднує всі споріднені слова.

Корінь — головна значуща частина слова.
Корінь слова позначають так:

Як знайти корінь у слові

- 2 Запиши слова в порядку вказаних значень. Познач корінь. Яке спільне лексичне значення мають ці споріднені слова? Яке слово не є спорідненим? Чому?

Зимонька, зима, зимний, зимовий, зимородок, взимку, зимувати.

1. Пестливе до слова **зима**.

2. Жити де-небудь узимку, залишатися десь на зиму.

3. Найхолодніша пора року між осінню і весною.

4. У зимовий час; зимою.

5. Який має низьку або відносно низьку температуру; холодний.

6. Призначений для зими, використовуваний узимку.

7. Невеликий птах з густим пір'ям, довгим прямим дзьобом і дуже короткими ногами; живе біля води.

- 3 Факти і думки.

Зимородок — маленький **птах**, який виводить пташенят навесні і влітку. Чому ж його назвали зимородком? Більшість дослідників вважає, що слово «зимородок» походить від слова «**земля**».

І раніше пташечку називали «земородок». Чому? Пташка рие нірку на земляних кручах біля річок. У нірці в гнізді вилуплюються пташенята, наче із земельки. Цікава історія, чи не так?

- Випиши споріднені слова до виділених слів. Визнач корінь. Допиши до них інші споріднені слова.

4 Запиши споріднені слова. Визнач корінь.

- 1) Собака, собачий, цуценя, собачка.
- 2) Сирість, сирий, сируватий, сирний.
- 3) Сова, совеня, совок, совиний.

5 Склади три речення з однією групою споріднених слів так, щоб перше речення було розповідним, друге — питальним, а третє — спонукальним.

Зразок. Сова влаштувала гніздо в дуплі. Чому з дупла визирає совеня? Почуй совиний крик.

Довідка. Гуска, гусеня, гусячий. Спів, співучий, співати. Загадка, загадковий, загадати.

6 Розрізняй споріднені слова і форми слова. Доповни таблицю. Визнач закінчення у формах слова, корінь — у споріднених словах.

Слово	Форми слова	Споріднені слова
Голуб		
Квітка		

Чергування голосних і приголосних звуків у коренях слів

Зазвичай корінь у споріднених словах пишеться однаково. Але бувають слова, у коренях яких відбувається чергування голосних і приголосних звуків.

Пригадай! Чергуватися — по черзі змінювати одне одного.

Чергування голосних звуків [e] — [i], [o] — [i]

- 1 Спиши, уставляючи потрібну букву. Познач корінь слів. Склади речення з однією парою слів.

Зразок. Шкóла — шкiльний.

Бджола — бдж..лка, столи — ст..л, воля — в..льний,
плести — запл..тати, летіти — л..тати, мести — зам..тати.

- 2 Запиши виділені слова парами. Визнач корінь. Підкресли букви, які позначають звуки, що чергуються.

Сидить **гусiнь** на **паперi** і каже **гусенi**-подружці:
— Фу, який **папiр** несмачний.

Пролiтає джмiль.

— **Джмелю**, ти їв **корiнь** слова?

— Джмелі **коренi** не їдять. Нi слова, нi пiв-
слова, — і **полетiв** далі.

— Несмачна бiблiотека. Вертаємо в сад, — зiтхнула гусiнь
і поповзла до вiкна.

Чергування приголосних звуків [г] — [ж] — [з'], [к] — [ч] — [ц'], [х] — [ш] — [с']

- 3 Спиши стовпчики слів. Познач корінь. Підкресли букви, які позначають приголосні звуки, що чергуються. У яких словах відбулося чергування і голосних, і приголосних звуків?

книга	рука	мураха	дошка	кіт
книжка	ручка	мурашка	дощечка	кицька
у книзі	у руці	на мурасі	на дошці	кошеня

- Випиши з кожного стовпчика по одному слову. Складіть у групах веселу історію, уживаючи всі ці слова.

- 4 Запиши споріднені слова. Які слова не є спорідненими? Чому? Визнач корінь. У коренях яких слів відбулося чергування?

1. Сніг, сніжок, сніжний, ніжний.
2. Горох, гороховий, горошина, на горосі.
3. Мураха, мурашиний, мурашник, на мурасі.
4. Дорога, доріжка, дорогий, дорожній.

- Склади три речення з однією групою споріднених слів у парі так, щоб перше речення було розповідним, друге — питальним, а третє — спонукальним.

Редагуємо

У школьній їдальні пекли пирожки. У книзі є закладка.

Ненаголошені е, и в коренях слів

Пригадай, як ти вимовляєш голосні звуки в наголошених і ненаголошених складах. Чому ненаголошені голосні **е, и** потрібно перевіряти перед написанням? Як це зробити?

наголос

- 1 Запиши слова правильно, добираючи перевірене слово.

Зразок. Віш^ня — виш^невий.

В..шневий, гр..чаний, м..довий, кр..латий, в..сокий, в..рба, ш..рокий, гл..бокий, з..мовий, в..ликий, с..ло, кр..ло, к..лимок.

- 2 Спиши, уставляючи **е** чи **и**. Перевірй правопис за словником. Склади два речення зі словами на вибір.

К..шеня, к..піти, кор..дор, д..ректор, оч..рет, ч..ремха, абр..кос, ап..льсин, пш..ниця, ап..тит, с..гнал, пр..зидент, м..даль, д..путат, кр..ниця.

- 3 Спиши речення, добираючи слова з дужок.

Уранці ми смажили (в..лику, ап..титну, ш..року) яєчню. Удень ми варили гр..чаний (борщ, суп, куліш). Увечері ми пекли в..шневий (п..ріг, к..фір, к..сіть) із пш..ничного борошна.

- Напиши, які страви ти допомагаєш готувати вдома.

- 4 Прочитай текст. Випиши виділені слова. Познач корінь. Чи є ці слова спорідненими?

Пшениця — справжній чемпіон серед рослин. Це найпоширеніша рослина, яку споживають і люди, і свійські тварини. Ви пригадуєте смак **пшенички**? Пам'ятаєте, як ви їли манну кашу? Манну крупу виготовляють із **пшеничного** зерна.

А тістечка, млинці, вареники, пиріжки — усе з **пшеничного** борошна. Дякуємо тобі, **пшениченько**, за смаколики.

Письмо для себе.

Чи любиш ти манну кашу? Чи всі мають любити однакові страви?

Розвиток мовлення. Діалог

- Прочитай. Поясни різницю між чернеткою і чистовиком. Розкажи, чому важливо користуватися і чернеткою, і чистовиком.

Чернетка — чорновий текст. Текст, який ти пишеш спочатку. Потім вносиш зміни: змінюєш речення, закреслюєш зайві слова, дописуєш слова, які точніше передають твою думку, виправляєш помилки тощо. Коли текст готовий, ти переписуєш його на́біло, без помарок і віправлень. Це чистовик. Такий текст готовий для оприлюднення.

- Уяви, що зустрілися Чернетка і Чистовик та посперечалися, хто з них важливіший. Склади діалог.
1. Намалюй Чернетку і Чистовик. Опиши, як вони виглядають. Користуйся чернеткою.
  2. Напиши, яку «роботу» виконує Чернетка. Чим вона може вихвалитися? Користуйся чернеткою.
  3. Напиши, яку «роботу» виконує Чистовик. Чим він буде хизуватися? Користуйся чернеткою.
  4. Подумай, хто важливіший — Чернетка чи Чистовик. Запиши свої думки. Користуйся чернеткою.
  5. Обговоріть і складіть діалог у парах. Користуйся чернеткою. Почніть так:
— Вітаю, Чернетко!
— Привіт, Чистовику!
  6. Прочитайте діалог у парі. Відредагуйте записи.
  7. Запишіть діалог у чистовик.
  8. Розіграйте діалог у класі.
  9. Опублікуйте чистовик, на якому записано діалог на класній дошці, на шкільному сайті тощо.
  10. Обговоріть, чому Чернетка і Чистовик важливі і мають «дружити» з письменниками.

Префікс

- 1 Прочитай слова. Визнач корінь. Чи є ці слова спорідненими? Чому? Чим відрізняється їхнє лексичне значення? Яка частина слова утворила нове слово? Де знаходиться ця частина слова?

Переходити, **під**ходити, **вихо**дити, **об**ходити, **за**ходити.

Префікс — частина слова, яка стоїть перед коренем. За допомогою префікса ти можеш утворювати нові слова. Префікс позначають знаком: **┌**

Щоб визначити в слові префікс, потрібно дібрати споріднені слова без префікса або з іншим префіксом. *Наприклад:* принести — **не**сти, **пере**нести.

- 2 Прочитай слова. Що вони означають? На які питання відповідають? Визнач, за допомогою яких префіксів можна утворити нові слова.

при-, про-,
пере-, від-,
за-, до-, об-,
на-, ви-, від-

Летіти, їхати, носити, думати, малювати, писати, читати, копати, нести, носити, возити, співати, пливти.

- Завдання на вибір.

- 1) Утвори нові слова з одним префіксом за зразком.

Зразок. Прилетіти, приїхати, принести.

- 2) Утвори нові слова з одним словом і всіма поданими префіксами.

Зразок. Летіти — прилетіти, пролетіти.

- 3) Запиши слова — назви дій зі словами — назвами предметів, познач префікси в утворених словах.

Зразок. Возіти — привозити іграшки, перевозити вантаж, відвозити сумку.

- 3 Утвори слова з протилежною дією. Склади речення за зразком.

Зразок. Закривати магазин — відкривати магазин.

Зачиняти двері — ..., заплющувати очі — ...,
загортати книгу — ..., замикати замок — ... .

від-
роз-

Префікси і прийменники

Прийменник — слово. **Префікс** — частина слова. Між прийменником та іншим словом можна вставити ще одне слово. Між префіксом і коренем — ні.

Наприклад. Зайшов **за** (високий) паркан.

- 1** Утвори сполучення слів, добираючи до дієслів потрібні слова. Познач префікси, обведи прийменники.

Доїхав до ..., **наклеїв на** ..., **відплив від** ..., **зайшов за** ..., **заховався за** ..., **підписали під** ..., **підклав під** ..., **упустив у** ..., **ускочив у** ..., **постукав по** ..., **намалював на** ... .

- Як пишуться префікси та прийменники? Яка роль префіксів у слові? Яка роль прийменників у сполученні слів?

- 2** Спиши, розкриваючи дужки. Обведи прийменники. Познач префікси.

Уранці (про)кинувся дятел і (за)стукотів (по)дубу. (Від)шукав комаху і (від)летів (від)дерева. Так і (до)летів (до)верхівки ялинки. (На)ялині вже і (при)мостився.

- 3** Вірш. Ритм і рима. Тема і головна думка. Запитання до автора.

ВСЕ, ЩО ЗВЕЧОРА НАСНИЛОСЯ

Все, що звечора наснилося,
Як воно в мені вмістилося?
Олімпійський стадіон,
І верблюд, і білий слон,
Корабель космічний,
Пломбір полуничний,
На ставку тонкий льодок,
Навіть школа й дитсадок?
Як воно в мені вмістилося,
Все, що аж до ранку снилось?
Може, я з недавніх пір —
Чарівник або факір?

Факір —
фокусник,
чарівник.

Григорій Фалькович

Чому?

- Чому хлопчик вирішив, що він факір?
- Чому хлопчикові наснилися настільки різні предмети?
- Чому спати корисно для навчання?

Редагуємо.

На їздитися на верблюді, забілим заховатися заслоном, підлетів підкораблем, напулуничнилися морозивом.

Письмо для себе. Випиши з вірша все, що наснилося хлопчику. Придумай незвичайну історію, в якій би були всі ці речі.

Вимова і правопис слів із префіксами роз-, без-

У префіксах **роз-**, **без-** дзвінкий звук [з] вимовляється дзвінко. У префіксах **роз-**, **без-** пиши букву з.

- 1 Утвори і запиши слова. Познач префікси **роз-**, **без-**.

РОЗ	БЕЗ
горнути, плести, класти, накрити, взуватись, звести	законний, водний, земельний, листяний, звучний, зоряний, шумний, крайній
Поясни, якого значення надає префікс роз- словам.	Поясни, якого значення надає префікс без- словам.

- 2 Утвори і запиши слова. Познач префікс **без-**.

без-

Без вусів — **безвусий**, без крил — ..., без меж — ..., без помилок — ..., без турбот — ..., без хмар — ..., без ціни — ...

- 3 До поданих слів добери споріднені з префіксом **без-**. Запиши сполучення слів. Познач префікс.

Зразок. Грамотний — **безграмотна** людина.
Бородатий, дощовий, сніжний, барвистий, захисний.

- У якому слові пишеться дві букви **з**? Чому?

- 4 Запиши словосполучення, добираючи потрібні слова з дужок.

Розбити (склянку, каструлю, телефон, книгу). Розкидати (речі, насіння, диван, хом'яка). Роздивитися (пісню, комаху, малюнок, ніч). Розрізати (торт, огірок, небо, воду). Розірвати (дружбу, аркуш, дуб, пісок).

Зразок. Розбити склянку.

роз-

- 5 Досліджуємо медіа.

Чи бачив/бачила ти рекламу зі словом *розпродаж*? Що це означає? Що потрібно робити покупцю, щоб не купити неякісний товар? Обговоріть у групах. Напишіть три поради покупцю.

Правопис слів із префіксами з-, с-

Префікс **с-** пишеться перед буквами **к, п, т, ф, х**.

Щоб легко запам'ятати ці букви, запам'ятай назву «**КаФе ПТаХ**»

- 1 Утворіть слова за допомогою префіксів **з-**, **с-**.

Фотографувати, пекти, малювати, кинути, лізти, рівняти, ламати, будувати, казати, питати.

з-, с-

- 2 Запиши слова, уставляючи префікси **з-**, **с-**. Познач префікси. Які слова повторилися з попередньої вправи? Чому важливо повторювати правила і правильний правопис слів?

..пекти	..шити	..хопити	..терти
..кинути	..питати	..берегти	..хитрувати
..сипати	..мішати	..бити	..варити

Якщо корінь слова починається сполученням приголосних, замість префікса **з-** пишеться префікс **зі-**. Наприклад, **зі**гріти, **зі**брати.

- 3 Запиши словосполучення, розкриваючи дужки.
- (з-, зі-)драти (з, зі)стелі (з-, зі-)гнути (з, зі)сміху
 (з-, зі-)йти (з, зі)схилу (з-, зі-)брати сміття
 (з-, зі-)брати (з, зі)столу (з-, зі-)ліпити (з, зі)снігу

- 4 Запиши слова. Склади з ними сполучення слів, уживаючи їх у прямому і переносному значеннях. З одним словосполученням склади речення.

Зразок. Зігріти чаєм — зігріти серцем.

Зігріти, зірвати, заграти.

Довідка. Серцем, оплески, квітку, мелодію, обличчям.

- 5 Спиши, розкриваючи дужки.

Чи легко (з-, с-, зі-)пекти пиріг, (з-, с-, зі-)шити фартух, (з-, с-, зі-)фотографувати дощ? (з-, с-, зі-)робити годівничку, (з-, с-, зі-)казати правду? Усього потрібно вчитися.

Апостроф після префіксів. Байка

- 1 Пригадай, коли пишеться апостроф. Наведи приклади слів з апострофом.

Після префіксів також пишеться апостроф. Але не після всіх. Тільки після префіксів, які закінчуються на твердий приголосний (наприклад, *під-*, *об-*, *роз-*), перед **я**, **ю**, **є**, **ї**. Наприклад, *з'їсти*, *під'їхати*.

Подумай, чому в слові **з'їхати** пишеться апостроф, а в слові **заїхати** — ні.

Апостроф пишеться після префіксів, що закінчуються на твердий приголосний, перед буквами **я**, **ю**, **є**, **ї**.

- 2 Від поданих слів за допомогою префіксів утвори нові слова. Поясни їх правопис. Познач префікси.

Префікси	Об-, під-, роз-, з-, на-, при-, від-		
Слова	їхати	єднати	їсти

Зразок. Об'їхати.

- 3 Запиши в один стовпчик слова з апострофом після префіксів, а в інший — решту слів.

Після префіксів перед я, ю, є, ї	Після б, п, в, м, ф і р перед я, ю, є, ї
В'їзд	М'ята

В'ється, п'ю, подвір'я, об'їзд, з'їли, об'ява, роз'яснення, рум'яний, м'який, дев'ять, об'єднання, солов'ї, міжгір'я, з'явився.

- Поділи перші три слова для переносу. Пригадай: апостроф залишається з попереднім складом: з'ї-сти.

Байка — це віршований твір із повчальним змістом.

Байкарі розповідають про вчинки людей, але героями байок є переважно тварини, рослини, які поводяться як люди. У байках зазвичай є **мораль** — повчальний висновок.

- 4 Байка. Тема і головна думка. Мораль. Характеристика персонажів. Читання в особах.

ЛИСИЦЯ І ВОРОНА

- Як ти думаєш, чому саме цих тварин вибрав автор, щоб зобразити людські вади? Що відбуватиметься?

зачин

Якось ворона, пролітаючи над господою, побачила на гаку під дахом шматок м'яса.

«О, сьогодні добре пообідаю!» — зраділа вона.

Вхопила м'ясо та й злетіла на високе дерево.

головна частина

А внизу саме пробігала лисиця й побачила ворону.

Підбігла лисиця до дерева, задерла голову й мовила улесливо:

— Добридень, орле! Як ся маєш?

Ворона не відповідала, бо тримала в дзьобі м'ясо. Лисиця нітрохи не образилася, а співала далі:

— Вибачай, що назвала тебе орлом, — ти ж ворона. Але ти куди гарніша за орла! Яке пір'я — чорне, блискуче, розкішне! Жоден птах не має таких чорних крил і таких прегарних очей!

Лисиця підступилася ближче до дерева, глянула на м'ясо й облизалася.

— Як я могла назвати тебе орлом? Їй-право, не збагну, чому над птахами повинен царювати орел, а не ти? Хіба зрівнятися йому з тобою красою та розумом?

Ворона запишалася, аж пір'я розпустила від такої мови.

«Красно говорить лисиця. Недарма кажуть, що вона велика розумниця. Треба з нею потоваришувати, укупі веселіше буде...»

- Що ти дізнався/дізналася? Що буде далі? Що з прочитаного підтверджує твої думки?

А лисиця тим часом задерла голову ще вище й заспівала вже іншої:

— Нехай того грім поб'є, хто скаже, що ворона вміє говорити. Вона й дзьоба не розтулить, бо не має голосу. Он чому тебе не обрали царем — ти, либонь, німа. Навіщо птахам німий цар?

Цього вже ворона не могла стерпіти.

— Кар-р-р! — каркнула вона. — То це я німа? Зараз же проси пробачення! Кар-р-р!!! Та хіба є де птахи з голосом, гучнішим за мій?

Лисиці тільки того й треба було. Схопила вона м'ясо, що випало з воронячого дзьоба, та й засміялася глузливо:

— Вороно, вороно, ти й справді дуже гарна! І станом, і барвою, й голосом; одного лиш тобі бракує — розуму. **Коли б мала розум, не слухала б моїх теревенів і не впустила б м'яса з дзьоба.**

І лисиця зникла поміж деревами.

кінцівка

Езоп

Переказ для дітей П. Цімікалі

Переклад В. Забаштанського, А. Чердаклі

Чому?

- Чому лисиця була впевнена, що вона здобуде м'ясо?
  - Чому ворона каркнула?
  - Чому головними персонажами байки є ворона і лисиця?
- Охарактеризуй персонажа, відповідаючи на запитання.

Як виглядає?

Що і як говорить?

Як ти ставишся до персонажа?

Що робить?

Про що думає? Чому?

- Прочитай байку, замінивши персонажів іншими. Наприклад, котом і мишею. Що зміниться, а що залишиться сталим?

- Утвори нові слова від слова **їсти** із префіксами **з-**, **під-**, **пере-**, **на-**, **за-**, **об-**. Познач префікси.

Суфікс

- 1 Порівняй слова в кожному стовпчику. Чим вони схожі і чим відрізняються? Яка частина слова слугує для творення нового слова?

лис□
лисиця

ґава
ґавеня

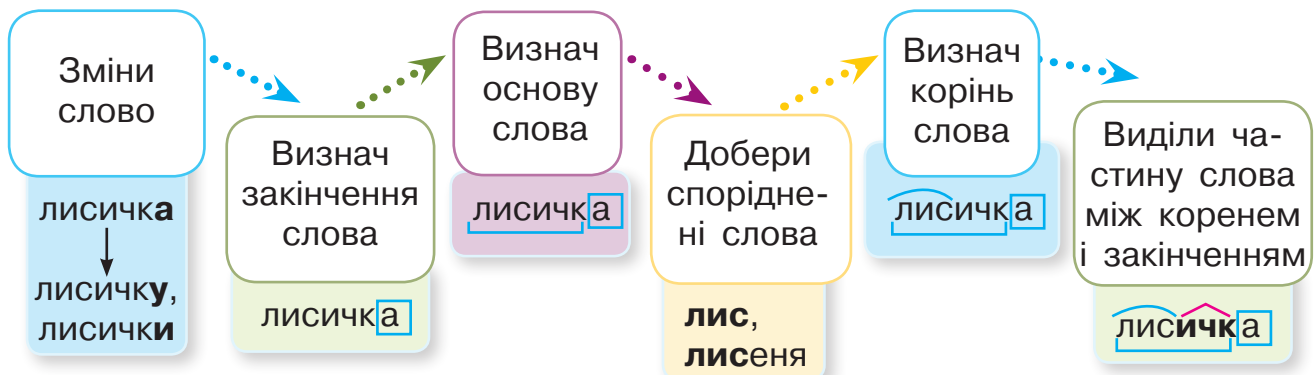
ковбаса
ковбаска

дерево
дерев'яний

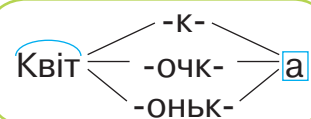
Суфікс — частина слова, яка стоїть після кореня перед закінченням. За допомогою суфікса ти можеш утворювати нові слова.

Суфікс позначають знаком $\wedge$: миша — миш $\wedge$ еня.

Як визначити суфікс у слові

Ти можеш утворити від одного кореня різні слова за допомогою різних суфіксів.

- 2 Велетень і Гном грають у слова. Велетень усе хоче збільшувати, а Гном — зменшувати. Допоможи їм утворити нові слова за зразком.

Зразок. Вовк — вовчище, вовчик.

Заєць, білка, лисиця,
кіт, собака, тигр, лев.

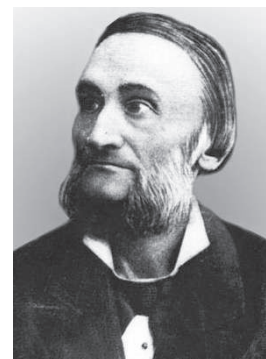
- Яких відтінків значень набувають слова, утворені за допомогою різних суфіксів? Наприклад, відтінок збільшеності чи зменшаності.

-очк-, -ичк-, -оньк-,
-чик-, -ик-, -ен(я)

- 3 Прочитай. Перекажи в парі.

Дідусь Кенир. Так підписував свої твори український байкар **Леонід Глібов**. Розповідають, що колись його батько купив собі канарку. Її приходили послухати мало не всі сусіди. На питання «Куди йдете?» відповідали: «До Івана Кенира». Після того батька Глібова так і прозвали по-вуличному — Кенир. Пізніше байкар назвав себе так, як називали батька.

- 4 Байка. Тема і мета. Проблема. Мораль. Характеристика персонажів. Читаємо в особах. Театралізуємо.

ЃАВА І ЛИСИЦЯ

Літаючи по двóрах, ґава
Шматок ковбаски добула;
Хоч кажуть, що вона дурна роззява,
А до крадіжки здáтна була.

От узяла та й полетіла,
Щоб недалечко, у ярку́,
На самоті поснідаєть до смаку́:
Усе було, ще ковбаси не їла.
«Спасибі, — думає, — розумним головам,

Що в світі потрудились,
Усячину робить навчились;
Поміж людьми, як кажуть, добре й нам:
Що-небудь можна роздобути».
Не вспіла Гава носом ткнути,
Аж і Лисичка тут стоїть
І жалібно квилить:

— Голубко-кумонько! Тебе я ждала-ждала,
Аж плакала, як виглядала,
Щоб голосочок твій почути,
Хоч на хвилиночку про гóренько забудь...
Ти, може, сёрденько, того й не знаєш,
Як гарно, любо як співаєш —
І соловейко так не втне...
Розваж хоч трошечки мене! —

Прийшлося роззявитись дурному горлу:
— Кра! кра! — а ковбаса додолу,
Лисичка хап — і у кущі мерщій, —
Оддячила кумі своїй!

Прокракала роззява, огляділась —
Чортма́ куми і снідання нема...

— А щоб ти, — каже, — подавилась,
Лука́вая кума!
Прила́щиться підлиза хоч до кого:
Солодкі́ї слова
Примáнюють великого й малого, —
То вже така дурниця світова;
Про се розумні знають лю́де,
Та що ж ви будете робить:
Хто ма́же — не скрипить, —
Так, мабу́ть, і довіку буде.

Леонід Глібов

- Розкажи про події в байці своїми словами. Що було спочатку? Що потім? Далі? Чим все закінчилося?
- Розкажи про Гаву і Лисицю. На яких персонажів іншої байки вони схожі? Чому? Прочитай мораль. Чого вона вчить?
- Побудуй діаграму Венна. Порівняй байку Езопа і Леоніда Глібова.

Розвиток мовлення. Переказ байки

- Перекажи стисло байку Леоніда Глібова своїми словами.

Зачин Про що ми дізналися на початку? ...> Здобич Ґави

Головна частина

Зав'язка Із чого почалася історія? ...> Зустріч Ґави і Лисички

Розвиток дії Що відбувалося далі? ...> Улеслива промова Лисички

Кульмінація Яка мить стала вирішальною? ...> Ґава каркнула

Розв'язка Чим усе завершилося? ...> Ковбаса випала, Лисичка втекла

Кінцівка Обурення Ґави

Мораль Запиши мораль байки. Напиши, як ти її розумієш.

Суфікс. Утворення нових слів

За допомогою суфіксів утворюються нові слова.

- 1 Запиши, уставляючи назви професій. Познач суфікси. Склади речення з однією парою слів на вибір.

У театрі грає ... і ... . На кухні куховарить ... і ... . За пасікою доглядає ... і ... . У лікарні лікує ... і ... . У саду працює ... і ... .

-к-, -ник-,
-ар-, -яр-

Довідка. Актор, акторка, садівник, садівниця, лікар, лікарка, бджоляр, бджолярка, кухар, кухарка.

- 2 Перебудуй словосполучення за зразком. Познач суфікси.

Зразок. Турбота батька — батьківська турбота.

Зошит учня, пісня студентів, вітер з моря, рослина для лікування, меч лицаря, спуск з гори, кабінет директора.

Довідка. Лікарська, учнівський, студентська, морський, лицарський, гірський, директорський.

-ськ-

- 3 Запиши, що може бути на кухні. Познач суфікси. Поясни, як утворилися нові слова. Склади речення з однією парою слів на вибір.

Зразок. Сіль — сільниця.

Цукор, салат, гірчиця, серветка, хліб, суп.

-иц-

- Уяви, що ти можеш створити для предметів коробки для зберігання. Як вони будуть називатися? Можливо, **комп'ютерниця** чи **гумковиця**. Придумайте і запишіть у групі незвичайні слова із суфіксом **-иц-**.

- 4 Накресли схеми слів. Добери до кожної схеми по три приклади.

Зірка, зоря, прибережний, хмарка, цукорниця, заморозки, зоряний, приморозки, мороз, дорожній, дорога, пришкільний.

Як розібрати слово за будовою

Наприклад, слово записка .	
Змінюю слово. Ставлю питання	(чого?) записки, (чим?) запискою
Визначаю закінчення й основу	Записк <u>а</u>
Добираю споріднені слова	Писати, <u>письмо</u>
Визначаю корінь	За <u>пис</u> ка
Визначаю частину слова перед коренем	Префікс за- , <u>за</u> писка
Визначаю частину слова після кореня	Суфікс -к- , записк <u>а</u>
за <u>пис</u> к <u>а</u>	

- 5 Розбери слова за будовою в парі: читанка, зимонька, безшумний.

Що я знаю/умію?

- 1 Розкажи про частини слова за схемою.

- 2 Заповни таблицю, добираючи потрібні слова. Познач закінчення у формах слова і корінь у споріднених словах.

Слово	Форма слова	Споріднені слова
Зима		
Сад		

- 3 Запиши рядок, у якому всі слова споріднені. Познач корінь. Підкресли букву, що позначає звуки, які чергуються.

Нога, ніженька, ніжний, ніж.

Гора, гірський, гіркий, гірник.

Рука, ручний, рученька, вручати.

- 4 Утвори пари слів. Познач корінь. Підкресли букви, що позначають звуки, які чергуються.

Книжковий, мушка, ручний, бджола, книга, муха, рука, бджілка.

- 5 Запиши правильно.

(До)їхати (до)паркану, (на)писати (на)дошці, (з)лізти (з)дерева, (під)бігти (під)парасольку.

- 6 Розбери слова за будовою: підосичник, прибережний.

- 7 Утвори нові слова за допомогою відомих тобі префіксів і суфіксів.

Малювати, гризти, папір, миша, цукор, писати, сонце.

- Склади історію, використовуючи подані слова.

Самостійні та службові частини мови

- 1 Прочитай слова у стовпчиках. Що вони називають? На які питання відповідають?

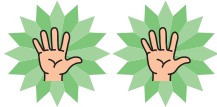

сонце	яскраве	сяє	у
дощ	теплий	накрапає	
крапля	прозора	блищить	на

Ці слова належать до різних частин мови.

- Склади зі словами кожного рядка речення і запиши його. Ти можеш доповнити речення іншими словами.

Усі слова в українській мові діляться на десять

великих груп — частин мови.

ЧАСТИНИ МОВИ ¹⁰		
⁶ САМОСТІЙНІ		³⁺¹ СЛУЖБОВІ Й ОСОБЛИВА — ВИГУК
✓	Лексичне значення	✗
✓	Відповідають на питання	✗
✓	Є членами речення	✗

- 2 Прочитай текст. Добери заголовок.

Часто взимку випадає мокрий сніг. Коли температура повітря близька до нуля, сніжинки трохи тануть і скупчуються. Утворюються легкі пухнастики зі снігу. Говорять, іде лапатий сніг. А якщо зі снігом випадає дощ, кажуть, що йде сніг із дощем. Із мокрого снігу діти ліплять снігові фігури.

- Випиши з тексту 5 слів — назв предметів, 4 слова — назви ознак, 3 слова — назви дій і 2 слова-помічники. Які з цих слів належать до самостійних частин мови, а які — до службових?

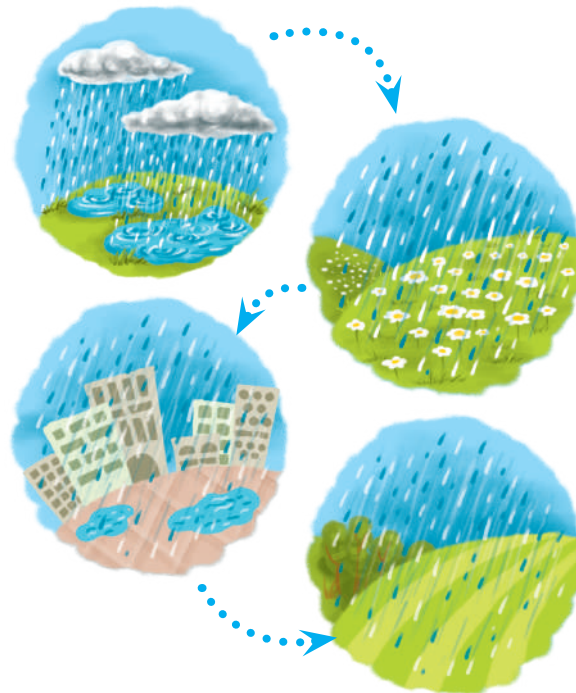
3 Вірш. Ритм. Рима. Загадка.

- Хто може ходити пішки? Поясни свою думку.

ЗАГАДКА ПРО ТОГО, ХТО ХОДИТЬ ПІШКИ

Хто це йде куди захоче,
Не рипить і не тупоче?
Хто це ходить не голодним —
Тільки теплим чи холодним?
Це ж на кого ждуть кущі,
Квіти, ягоди, хвощі,
Навіть миші та хрущі?
По полях і по хатах,
По містечках і містах,
Серед нив, лісів і площ
Тільки пішки ходить дощ.
Отже, я — інакший трішки,
Бо ходжу не тільки пішки:
Вмію бігати, стрибати,
Навіть плавати й пірнати.

Григорій Фалькович

- Чи знаєш ти, про кого йдеться у вірші? Доведи свою думку.
- У якому значенні — прямому чи переносному — вжито сполучення слів «ходить пішки»? Чи може сніг «ходити пішки»?
- Випиши з вірша приклади слів — назв предметів, слів — назв ознак, слів — назв дій, слів-помічників.

Слова — назви предметів (іменники)	Слова — назви ознак (прикметники)	Слова — назви дій (дієслова)	Слова-помічники (прийменники, сполучники)
миші	теплим	бігати	чи

Пригадайте! Щоб дізнатися, до якої групи слів належить вибране слово, потрібно поставити до нього питання і з'ясувати, що називає це слово.

Наприклад. Дощ — слово — назва предмета, тому що відповідає на питання *що?* і називає явище природи.

- 4 Добери до слів — назв предметів споріднені слова — назви ознак і дій. Запиши частини мови за зразком.

Зразок. Дощ — дощовий — дощить.

Сніг — ... — ... . Веселка — ... — ... . Блискавка — ... — ... .

- Як назвати одним словом перші слова кожної трійки слів?
- Опиши дощ за допомогою слів — назв предметів, слів — назв ознак предметів, слів — назв дій предметів.

1. Дощ. Хмари. 2. Прохолодний. Мокрий. 3. Періщить. Ллє.

- 5 Дискусія з обговоренням у групах. Чи добре, коли йде дощ?

- Запиши по три аргументи.

Чи добре, коли йде дощ?

Ні

Я можу застудитися.

Так

Земля зволожиться,
це добре для рослин.

Письмо для себе. Придумай і напиши казку про країну, у якій весь час іде дощ.

Поняття про іменник

- 1 Прочитай. Розкажи своїми словами в парі.

Іменники відповідають на питання **хто?** **що?** та називають предмет. Предмети в науці про мову — це все, про що можна запитати **хто?** **що?**

Про людей і тварин ти запитуєш **хто?**, про речі — **що?** Але на питання **що?** відповідають також і слова *дощ*, *погода*, *біг*, *думка*, *добро*, *любов* тощо. Вони називають явища природи, риси характеру людини, стани. Це також іменники.

Ти можеш утворити іменники від слів — назв ознак. Наприклад, (**який?**) добрий — (**що?**) — доброта. Або від дієслів. Наприклад, (**що робити?**) думати — (**що?**) думка.

Іменник — самостійна частина мови, яка називає предмет і відповідає на питання **хто?** **що?**

Наприклад, **хто?** людина, **що?** квітка.

- 2 Спиши іменники. Спочатку ті, які відповідають на питання *хто?*, а потім — на питання *що?*

Школяр, учениця, блискавка, радість, подруга, поет, мандрівник, розум, бабуся, олівець, вулкан, оголошення, інструкція.

- 3 Подивись навколо себе в класі. У парі назви якомога більше іменників. Запиши їх групами. Випиши кілька іменників у два стовпчики.

Хто?	Що?

Люди (*хто?*): дівчинка, хлопчик, ... Речі (*що?*): дошка, квітка, ... Уроки (*що?*): математика, українська мова, ... Види роботи (*що?*): вправа, ... Почуття (*що?*): радість, ...

- Допиши іменники до слів — назв ознак предметів.
Зразок. Зелений — зелень.
Синій, білий, чорний, швидкий, щирий.
- Допиши іменники до слів — назв дій предметів.
Зразок. Малювати — малювання.
Розуміти, міркувати, спілкуватися, лікувати, кататися.
Довідка. Міркування, катання, спілкування, лікування.

- 4 Вірш. Ритм. Рима. Проблема. Авторське бачення.

ГРИП

Ми хворієм, як належить:
В горлі — біль, у носі — нежить,
В грудях — бухкання і хрип.
Ми хворіємо на грип.
Кашель, піт, важкі повіки.
Все набридло: мед і ліки,
Молоко, лимони, чай —
Вірні друзі, виручай!..
В мене двоє вірних друзів —
Друг Джульбарс і друг Мурко,
Тож і п'ють вони по черзі
Тепле з медом молоко.
А хотів пігулку дати,
То відмовились ковтати.

Григорій Фалькович

- Випиши з вірша 5 іменників, які відповідають на питання *хто?*, і 5, які відповідають на питання *що?* Склади з ними словосполучення.

Письмо для себе. Прочитай початок тексту. Допиши його, уживаючи іменники і за потреби слова-помічники.

РАНОК

Вікно. Сонце. Усмішка мами. Чайник на кухні. Свист.
Каша і какао.

Іменники. Назви істот і неістот

- 1 Прочитай слова. На яке питання відповідають іменники в першому рядку, а на яке — у другому?

Діти, учений, ведмідь, черепаха, директорка, відвідувач.
Зоопарк, погода, трамвай, радість, ялина, знання.

- Іменники в першому рядку належать до істот, а в другому — до неістот.
- Запиши іменники — назви істот, утворюючи сполучення слів іменника з прикметником. З одним сполученням слів склади речення.

Назви людей і тварин відповідають на питання **хто?**
Це назви істот.
Назви усіх інших предметів відповідають на питання **що?** Це назви неістот.

- 2 Прочитай. Випиши у перший стовпчик іменники — назви істот, у другий — назви неістот.

У зоопарку мешкає багато тварин. Ведмідь живе у вольєрі зі скляною стіною. Крокодил мешкає у тераріумі. Рибки плавають в акваріумі. За тваринами доглядають зоологи. Дівчатка і хлопчики, мами і татусі, дідусі і бабусі з цікавістю розглядають тварин.

.....

- 3 Випиши іменники — назви неістот.

Доброта, ромашка, слон, олень, шофер, програма,
флешка, дизайнерка, правило, фермер, чесність, ожеледь,
оповідання, крапка.

- 4 Прочитай. Що не так? Запиши речення правильно. Підкресли іменники — назви істот, обведи іменники — назви неістот.

Морквинка гризе зайчика. Мелодія грає музикантом.
Паркан фарбує хлопчика. Оголошення пише дівчинку.

.....

- 5 Зміни назви істот і неістот за питаннями. Спиши. Познач закінчення.

(Хто?) лис, (кого?) лиса, (кому?) лису, (ким?) лисом,
(на кому?) на лисові.

(Що?) дуб, (чого?) дуба, (чому?) дубу, (чим?) дубом,
(на чому?) на дубі.

- На які питання відповідають іменники — назви істот? назви неістот?
  - Зміни за питаннями два слова на вибір.
- .....

- 6 Складіть у групах списки іменників за темами. Визначте, які слова є назвами істот, а які — назвами неістот. Складіть веселу історію, використавши записані слова.

Зразок. «Зелені слова» — жабка, крокодил, ялинка, огірок.

«Веселі слова»

«Круглі слова»

«Гарячі слова»

«Добрі слова»

Редагуємо.

Поруч із татом стояло крісло і пальто.

Власні і загальні іменники

До **власних іменників** належать прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, водойм тощо. Інші назви — загальні.

Власні назви пишуться з великої букви.

- 1 Запиши своє прізвище, ім'я або прізвище, ім'я, по батькові.

Зразок. Сергійко Давиденко. Давиденко Сергій Юрійович.
Лісаченко Оленка. Лісаченко Олена Олексіївна.

- 2 Прочитай. Які з поданих іменників є власними назвами, а які — загальними? Як ти це визначаєш? Добери до загальних назв свій приклад власної назви. Запиши подані і свої приклади парами.

Поет Тарас Шевченко, поетеса Леся Українка, письменник Іван Франко, письменниця Олена Пчілка, хлопчик Андрійко, дівчинка Софійка, кіт Нявчик, країна Україна, місто Київ, вулиця Хрещатик, площа Майдан Незалежності, алея Героїв Небесної Сотні, гори Карпати, річка Дніпро.

Зразок. Поет Тарас Шевченко — поет Павло Тичина.

- 3 Прочитай текст із другом/подругою. Поясни значення виділених слів.

Академія в одній **особі**. Так називали Івана Франка — українського письменника, **громадського** і **політичного діяча**. Він перекладав твори з інших мов на українську, писав **поезію** і **прозові** твори. А ти напевно знаєш його казки. Іван Франко переказав багато народних казок. Місто Івано-Франківськ названо на його честь.

- Розкажи, що ти дізнався/дізналася про письменника. Яка інформація була для тебе вже відомою? А яка новою?
- Перекажи уривок у парі, уживаючи нові для тебе слова.

- 4 Спиши текст. Чим відрізняються прізвища, прізвиська і псевдоніми?

У Івана Франка було багато псевдонімів. Він називав себе Джеджалик, Брут Хома, Мирон, Живий, Кремінь, Марко, Віршороб, Голопупенко, Іван Живий, Безіменний тощо.

- Подумай, чому саме такі псевдоніми вибирав письменник.

Імена персонажів казок, байок пишуться з великої букви: Лисичка, Гава. Назви тварин — з маленької: лисичка, гава.

Стежкою бігла лисичка. Слово **лисичка** — назва тварини. У Гава Лисичка забрала ковбаску. Слово Лисичка — ім'я персонажа байки.

- 5 Байка. Наміри автора тексту. Порівнюю свої думки і думки автора.

БАЙКА ПРО БАЙКУ

Частина 1 (Скорочено)

- Що ти знаєш про байку? Які байки ти читав/читала? Чим байка відрізняється від вірша? А від казки?

— А знаєте ви, що то **байка**?

— Знаємо, знаємо! То щось таке, що **не є правда**.

— Хіба ж се не правда, що вовк їсть барана, лис курей, сови пташок?

— Та се правда. Але ж ти оповідав нам, що лисичка копала поле і їла паляниці з медом, що крук ніс у дзьобі головню і розложив огонь, і всякі такі нісенітниці. Се вже не може бути.

— А коли не може бути, то пощо ж ви слухали?

— Пощо слухали? Бо цікаво.

— Що ж тут цікавого? **Як може неправда бути цікава?**

— Власне, неправда найцікавіша! Се так смішно подумати, що лис сидить у бочці з фарбою, що кіт говорить вірші...

— А якби я почав оповідати вам, що вовк літає в повітрі, лис плаває у воді, кіт живе в норі під землею, то як думаєте, се була би правда чи неправда?

— Авжеж, неправда.

— А було би цікаво?

— Зовсім ні.

— Значить, **не кожна неправда цікава?**

— Та так, не кожна.

— Ну подумайте ж тепер, **котра неправда цікава?** Візьміть для легшого зрозуміння два рисунки. Ось на однім нарисуємо барана із шістьма ногами. Як гадаєте, правдивий се баран?

— Та ні.

— А смішний?

— Також ні.

— Се баран-каліка, а вид каліцтва збуджує в нас жаль, а не сміх. А тепер гляньте: осел грає на фортеп'яні. Правда се?

— Та ні.

— А смішно?

— Навіть дуже смішно.

— Що ж тут таке смішне?

— Те, що осел узявся не до свого діла, робить щось таке, що роблять тільки люди.

— Чи всі люди?

— Навіть не всі люди. Ті, що вміють грати, можуть братися до сього, а ті, що не вміють...

— Значить, є осли й між людьми?

— Авжеж, є.

— Значить, коли я нарисую осла при фортеп'яні, то се не буде конче така цілковита неправда! Ну, а як думаєте, є межі людьми й інші звірячі натюри: хижі вовки, хитрі лиси, добродушні слони, зрадливі круки, напáсливі сови?

— Кажуть, що є й такі.

— От і бачите! Значить, говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду. Певно, що дійсний кіт не говорив віршів! Дійсний осел не засяде грати на фортеп'яні, але кілька ж то двоногих ослів брязкає на фортеп'янах і роблять такі роботи, котрих не вміють, до котрих би не повинні братися! Не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що **під лушпінною тої неправди криє звичайно велику правду**. Говорячи ніби про звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає їм знати:

— Та чого ви, братчики, смієтеся? Адже се не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінівством, з вашою захлáнністю. Адже ж я навмисне даю звірам ваші рухи, ваші думки, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли — не їх, а себе самих!

Іван Франко

Чому?

- Чому персонажами байок є звірі?
- Чому в байках описують те, чого не буває в житті з тваринами, а буває з людьми?
- Чому в байках є мораль?

Завдання на вибір

1. Випиши з тексту 10 сполучень іменників — назв істот зі словами — назвами ознак.

2. Знайди в доступних джерелах байку і вивчи її напам'ять. Подумай, чого вчить ця байка.

3. Придумай байку. Запиши її. Намалюй головних героїв. Чого вчить твоя байка?

6 Запиши правильно.

Хитра (Л, л)исичка вихваляла (Г, г)аву. У лісі (Л, л)исичка побачила (Г, г)аву. Уранці (Л, л)исичка з'їла мишку.

Розвиток мовлення. Вітання

Вітання — усне або письмове поздоровлення, побажання здоров'я, успіхів, щастя тощо.

Вибери свято, з яким привітаєш рідних

День народження, День знань, Новий рік, Різдво, День матері, День батька, День бабусь і дідусів

Вибери того, кого будеш вітати

Мама, тато, бабуся, дідусь, брат, сестра, друг, подруга

Напиши текст вітання

Звернись. Напиши, з чим вітаєш. Напиши, що бажаєш. Підпишись

Вибери, як прикрасиш вітання

Намалюй картинку, зроби аплікацію, розмісти фото

Вибери, як надішлеш вітання

Віддай у руки, відправ електронною поштою, повідомленням

- Напиши вітальну листівку рідним.
- Прочитай ласкаві слова до слова **мама**. Запиши ласкаві слова до слів **тато**, **бабуся**, **дідусь**, **брат**, **сестра** на вибір.

Мамо — мамусенько, мамусю, мамцю, матінко, матусенько, матусю.

Правопис власних іменників. Оповідання

- 1 Прочитай текст. Перекажи в парі.

КАТЕРИНА БІЛОКУР

Богданівка... Це рідне село видатної української художниці Катерини Білокур. Саме тому на її картинах так багато квітів, фруктів, звичайних предметів і краєвидів сільського життя. Її картини належать до так званого «наївного мистецтва». Картини довірливі, безпосередні, щирі.

- Дізнайся про творчість і життя Катерини Білокур з різних джерел. Обери картину, яка тобі найбільше сподобалася, і опиши її.

- 2 Оповідання. Дитинство відомих людей. Тема. Головна думка. Головна героїня. Проблема. Переказуємо.

ЯК КАТРУСЯ ХОТІЛА ВЧИТИСЯ

(Скорочено)

Грамоту Катруся вивчила сама. Вчила по одній літерці абетки, а потім складала літери у слова, котрі вичитувала в книжках. А книжки брала, де тільки могла, у сусідів, у подружок, які вчилися в сільській церковній школі, у того Незнайомця, що приїхав учителювати в Катрусинову Богданівку. Першою прочитаною книжкою був «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка. «Ну, от бачиш, — казали батьки, — читати навчилася, то навіщо витрачати час на інші науки? Сідай краще вовну прясти!» Катруся бралася за веретено, а на колінах розкладала книжку. Пряде і читає...

Вирішила Катруся, що варто **йти до своєї мрії** і нікого не слухати! Вчитися треба! Відібрала Катря два найкращі

малюнки й вирішила поїхати до самого Миргорода, до школи, де вчать правильно малювати.

Подивився Директор художнього закладу на Катрусині малюнки і схвально захитав головою, а потім запитав:

— А яка у тебе, дівчино, освіта? Ти закінчила школу?

— Ні... — відповіла Катруся. — Мені нема коли вчитися — треба працювати по господарству. Але читати я вмію!

Насупився Директор і повернув їй малюнки.

— У нашому закладі вчать лише ті, хто школу закінчив! Їдь додому і більше нас не турбуй!

Дуже засмутилася дівчинка. Забрала малюнки. Похнюпилась та пішла зі шкільного подвір'я. Художнє училище містилося за великим парканом, на воротах стояв суворий дядько в солом'яному брилі. Зачинив він за Катрусею браму.

Ніби двері до мрії зачинив!

«Ні, не може такого бути, щоб не було на світі добрих людей! — подумала Катруся. — Невже не бачить ніхто, як я добре малюю? Невже ніхто не допоможе?!»

Що ж робити? І спало їй на думку таке: а якщо перекинути ці малюнки через паркан училища? А раптом буде там гуляти добрий учитель, помітить їх, підбере, наздожене Катрусю і скаже їй: «Дівчинко, ти дуже талановита! Ти повинна вчитися!» Підстрибнула Катруся і перекинула малюнки через паркан. Але ніхто не звернув на те уваги.

Хіба міг знати той Директор, що минуть роки і малюнки Катерини Білокур будуть виставлятися в картинних галереях усього світу? Не знала того й сама Катруся...

За Ірен Роздобудько

• Що ти відчуваєш після читання оповідання? Чому?

• Випиши з тексту власні назви. Чи є власними назвами слова **незнайомец** і **директор**? Чому вони написані з великої букви?

- Яка проблема порушується в оповіданні? Чи бувають такі проблеми в сучасному житті?
- Випиши з тексту власні іменники. Поясни їх правопис.

Письмо для себе. Напиши про те, що ти вмієш робити найкраще.

1. Найкраще я вмію...
2. Я мрію бути...
3. Потрібно йти до своєї мрії, тому що...

Змінювання іменників за числами. Однина і множина

Щоб назвати іменники за значенням **один** — **багато**, ти змінюєш їх за числами. Про іменники, які називають один предмет, кажуть, що вони вжиті в **однині** (од.). Про іменники, які називають кілька предметів, — у **множині** (мн.).

число
іменників

- 1 Визнач, у якому числі записані іменники у стовпчиках. Спочатку запиши слова, які вжито в однині, і допиши іменники у множині.

будинки — ...	кухоль — ...	стілець — ...
чашка — ...	шафи — ...	горщик — ...
тарілка — ...	склянка — ...	столи — ...

- Запиши іменники, які вжито у множині, та допиши іменники в однині. Яке слово «зайве» в кожному стовпчику?

- 2 Визнач число іменників. Напиши іменники, які вжито в однині, у множині, а іменники, що вжито у множині, — в однині.

Вишня, зайці, батько, плечі, море, горошини, радість.

- Запиши 5 іменників в однині. Постав їх у форму множини. Визнач, це іменники — назви істот чи неістот. Запиши над словом.

- 3 Утвори іменники, які називають один предмет. Познач суфікс.

Зразок. Намисто — ^ина^имистина.

Горох — ... . Пір'я — ... . Сніг — ... . Пух — ... .

- 4 Спиши текст, замінюючи виділені слова в однині словами у множині і навпаки. Які слова не вдалося змінити? Чому?

Цуценя М'ячик веселе і кумедне. Воно бігає за **ногою**, махає **хвостиками** і гарчить на **рибку** в **акваріумах**. М'ячик любить **м'ясо**, **котлетку**, **каші**. Гризе навіть **яблучка**. А п'є **молоко**.

- 5 Визнач число іменників. Запиши їх в однині. Які іменники не вживаються в однині? Склади з ними два речення.

Двері, вікна, ножиці, окуляри, олівці, ручки, зошити, книги.

П'єса. Особливості жанру

П'єса — твір, призначений для розігрування на сцені. П'єси складаються з діалогів між дійовими особами, які говорять репліки по черзі. **Репліка** — це висловлювання одного співбесідника. У п'єсах є **ремарки** — примітки автора, які описують зовнішність та характер дійових осіб, місце і час дії.

- 1 П'єса. Тема і головна думка. Характеристика дійових осіб. Читаємо в особах. Театралізуємо.

ГОРІХОВІ ПРИНЦЕСИ (Уривок, скорочено)

Дійові особи: Казкар, Онук, Джоан, Ніколь, Мачуха, Чаклунка, Король, Принц, Фея 1, Фея 2, Слуги, Ельфи, Феї.

дійові особи
репліка
ремарка
п'єса

Сцени 1–3

Опис подій. Жив Король з донькою Джоан. Мама дівчинки померла, а Король знов оженився. Мачуха зненавиділа падчерку, а її донька, навпаки, полюбила Джоан як сестру. Мачуха приходить до Чаклунки і просить зробити падчерку потворною.

Уранці Мачуха відправляє Джоан до Чаклунки за пиріжками для тата.

Сцена 4

Хата Чаклунки.

Джоан. Бог вам у поміч, люб'язна тітусю!

Чаклунка *(огидно сміється, потираючи руки)*.

Це я зраділа, тому і сміюся.
Маю-бо гостю, хоч рання пора!
Прошу ласкаво: купуй, вибирай.
Є й пиріжок, і калач, і пампушка —
Все, що захочеш, моя щебетушко!
Деко за деком — у піч та із печі.
Тут, біля печі, я ранок і вечір.

Джоан *(співчутливо)*.

Чим вам, тітусю, і як підсобити?

Чаклунка *(удає байдужість)*.

Допоможи переставить корито... *(Багатозначно.)*
В діжку заглянь, чи вже тісто зійшло.

Джоан виконує прохання Чаклунки, яка уважно спостерігає за принцесою. *(Убік.)*

Гарне обличчя — таке, як було.
Чари не діють. Напевне, поганка
Встигла чогось попоїсти ізранку.

Другого разу також не вдалося зачаклувати дівчину.

Втретє, коли ще дрімали дерева,
Разом з принцесою йшла Королева.
Мачуха добре про неї подбала:
Падчерка в роті ні рiски не мала.

Чаклунка. Люба принцесо, заглянь-но у діжку:
Тісто зійшло і посунуло кришку.

Джоан піднімає кришку і нахилиється. А коли випростується, замість вродливого обличчя у неї вже теляча мордочка.

Джоан. Лихо, рятуйте! Це я чи теля?

Мачуха. Геть забирайся, бридка, звідсіля!

Чаклунка й Мачуха голосно регочуть.

Сцени 5–6

Опис подій. Ніколь вирішує допомогти Джоан. Дівчата йдуть з палацу та опиняються в іншому царстві. Там вони дізнаються про горе — хворобу Принца. Обіцяють зцілити сина Короля. Уночі, коли всі засинають, вони слідуєть за ним у темний ліс і бачать Ельфів і Феї.

Сцена 7

Ельфи і Феї оточують Принца веселим і гомінким натовпом.

Ельфи   Нум веселитись! Танцюй до знемоги!
і Феї.   З радістю в танець ведуть тебе ноги!

Ніколь і Джоан спочатку ховаються за деревом, потім заходять у печеру і причаюються в темному куточку.

Фея 1.   Подружко, знаєш мою таємничку?
                          (Шепоче щось на вухо Феї 2.)

Фея 2.   Ну і хитренька! Дай цмокну
  у щічку!
Принц бідолашний вже з нами
  довіку?

Фея 1.   Ще таємницю відкрию велику
  (показує яблуко):
Тільки відкусить він яблуко це —
Стане рум'яним у нього лице,
Погляд — блискучим, а розум бадьорим.
Путь на цей бал не згадає ніколи!

Фея 2.   Маю і я, мила Феє, секрет (показує лорнет):
Десь є на світі Джоан чи Джанет —
Мусить обличчя своє затуляти,
Бо голова в неї, наче в теляти.
Чари знімає цей срібний лорнет —
Хай лиш торкнеться до нього Джанет.

Джоан (тихо).

Як же у Феї відібрати оте?

Ніколь (тихо).

Біля печери ліщина росте.
Вийдемо, люба, горішків нарвати.

Джоан (лукаво).

Вміємо трохи і ми хитрувати!

Опис подій. Джоан і Ніколь, нарвавши горішків, висипають повні жмені на землю в печері, і ті котяться під ноги Феї 1 і Феї 2. Обидві Феї, намагаючись зібрати якомога більше горішків, випускають з рук яблуко і лорнет.

Джоан і Ніколь піднімають чарівні предмети і тікають з печери. З Джоан і з Принця спадають чари. Джоан виходить заміж за Принця, а Ніколь — за Короля.

За Лесею Мовчун

- Чим відрізняється читання казки від читання п'єси? від перегляду мультфільму?
- Випиши з п'єси 10 іменників. Визнач число.

Розвиток мовлення. П'єса

- Перечитай чи пригадай казку «Колобок». Напиши свою п'єсу на основі цієї казки. Обери одну з ідей чи придумай свою.

1. Уяви, що звірі не хотіли їсти колобка, а вирішили його захистити від Лисички. Що було б?	2. Уяви, що Колобок володів здатністю у хвилини небезпеки робити двійників. Що було б при зустрічі з Лисичкою?	3. Уяви, що замість Колобка мандрує Апельсинчик. Що було б?

Напиши назву п'єси

Захистимо Колобка

Напиши дійових осіб

Дійові особи: Колобок, Лисичка, ...

Придумай, скільки сцен буде у твоїй п'єсі. Опиши, де відбуватимуться події

Сцена 1. Хата діда та баби. Баба кладе на вікно Колобка.
Сцена 2. Ліс. Колобок біжить по стежці і співає.

Напиши діалоги між дійовими особами

Колобок: «Вітаю, Лисичко!»
Лисичка: «Здоров був, Колобку!»

Прочитай п'єсу у групі за ролями

Зробіть костюми, декорації і поставте виставу

Рід іменників

Іменники бувають чоловічого, жіночого і середнього роду.

Іменники чоловічого роду	Іменники жіночого роду	Іменники середнього роду
Іменники, до яких можна додати слова він, мій . Наприклад, батько, собака.	Іменники, до яких можна додати слова вона, моя . Наприклад, мати, квітка.	Іменники, до яких можна додати слова воно, моє . Наприклад, небо, сонце.

- 1 Запиши іменники у два стовпчики. Це назви істот чи неістот?

Чоловічий рід	Жіночий рід
Дідусь, ...	Бабуся, ...

він, мій
вона, моя

Мама, сестра, брат, тато, син, онука, донька, онук, племінник, племінниця, тітка, дядько, чоловік, жінка.

- 2 Запиши іменники у два стовпчики: чоловічого і жіночого роду. Яке слово «зайве»? Визнач, це іменники — назви істот чи неістот.

Дзвінок, небо, зоря, колекція, абетка, п'єса, живопис, понеділок, іній, підказка.

- 3 Запиши сполучення іменників і слів *мій, моя, моє*. Визнач рід іменників.

Озеро, подруга, друг, кросворд, завірюха, тканина, стеля, морозиво, рідина, тіло, під'їзд, тролейбус, щастя.

Зразок. Моє озеро (с. р.).

- 4 Запиши текст, уставляючи іменники. Визнач рід іменників.

У небі сяяло ... . За вікном дув ... . Високо у блакиті висіла біла ... .

Іменник **сонце** середнього роду. Перевір, чи може це слово змінити рід.

Запам'ятай: рід — постійна ознака іменників. Слово **сонце** може бути тільки середнього роду.

Що я знаю/умію?

- 1 Випиши з вірша іменники. Визнач їх число, рід.

БОСО-ВЗУТИЙ СНІГОВИК

Взувши правий черевик,
йшов по лісу **сніговик**:
трохи босим, трохи взутим
сніговик ходити звик.

В місто видибав:

Овва!

Черевиків треба два!

Трохи босих, трохи взутих
в місті славім не бува.

Позаходив до крамниць,
накупив собі дрібниць:

від смішного хула-хупа
до пахучих полуниць.

Того є,

і сього є,

кожен хвалить щось своє,
тільки лівих черевиків
аніхто не продає.

Правий зняв —

і на льоду

взув на ліву до ладу.

— Я до міста йшов у правім,
а назад у лівім йду!

Скільки клунків! А валіз!

У маршрутку ледь уліз,

в право-лівім черевіку

вправо-вліво —

та й у ліс!

Олеся Мамчич

- Напиши, чому вірш має таку назву.
- Виділене слово розбери як частину мови.

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

БОЛЬШАКОВА Інна Олексіївна

ПРИСТІНСЬКА Марина Сергіївна

«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»

**підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)**

(Частина 1)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Провідний редактор *І. Л. Морєва*. Редактор *Ю. М. Миронова*.
Художнє оформлення *В. І. Труфєна*. Технічний редактор *С. О. Петрачков*.
Комп'ютерна верстка *С. В. Яшиша*. Коректор *В. П. Нестерчук*.

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 27.05.2020 р. Формат 84×108/16.

Папір офсетний. Гарнітура Рублена. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 11,76. Обл.-вид. арк. 11,5.

Тираж 94 561 прим. Зам. № 295/05.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, факс (057) 719-58-67.

Підручник надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у ПП «Юнісофт»

вул. Морозова, 13 б, м. Харків, 61036,

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5747 від 06.11.2017 р.

Тел. +38 (057) 730-17-11. www.unisoft.ua

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Розмовний

Науково-
популярний

Офіційно-
діловий

Художній

Публіцистичний

РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

ЕПОС

розповідь —
проза

повість, казка,
оповідання

ЛІРИКА

почуття —
поезія

вірш,
пісня

ДРАМА

дія на сцені —
п'єса

комедія,
трагедія

ТВЕРДІ, М'ЯКІ, ПОМ'ЯКШЕНІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Тверді звуки, що не мають парних м'яких	[в]	[м]	[п]	[б]	[ф]	[г]	[ґ]	[х]	[к]	[ж]
	[ч]	[ш]	[дж]							
Тверді звуки	[д]	[з]	[дз]	[л]	[н]	[р]	[с]	[т]	[ц]	
М'які звуки	[д']	[з']	[дз']	[л']	[н']	[р']	[с']	[т']	[ц']	[й]

М'які звуки

Пом'якшені звуки

[б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], [ж'], [ч'], [ш'], [дж'], [ґ'], [к'], [х'], [ґ']

ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Дзвінкі	[б]	[д]	[д']	[ж]	[з]	[з']	[дж]	[дз]	[дз']	[ґ]	[ґ]
Глухі	[п]	[т]	[т']	[ш]	[с]	[с']	[ч]	[ц]	[ц']	[к]	[х]
Дзвінкі	[в]	[л]	[л']	[м]	[н]	[н']	[р]	[р']	—	[й]	
Глухі	—	—	—	—	—	—	—	—	[ф]	—	

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3 КЛАС. ЧАСТИНА 1

Особливості підручника:

- тексти різних типів і завдання для їх аналізу
- завдання для розвитку усного і писемного мовлення
- вправи для формування орфографічних і орфоепічних умінь
- система різнорівневих завдань
- ілюстративний матеріал для формування читацької мотивації
- візуалізація правил
- система завдань для розвитку критичного та креативного мислення
- вправи для розвитку емоційного інтелекту

Інтернет-підтримка містить багаторівневі завдання:

- на формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок
- розвиток творчого мислення
- формування навичок навчальної взаємодії і співпраці

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Інтернет-підтримка

